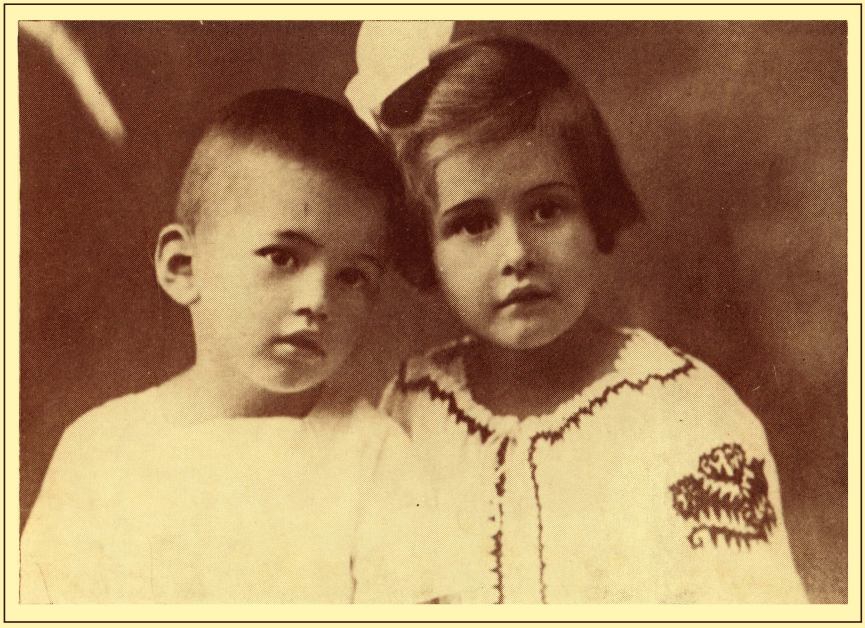

VÁSÁRHELYI VERA

SKORPIÓ HAVA

RÓMA 1988

VÁSÁRHELYI VERA

SKORPIÓ HAVA

RÓMA 1988

Szüleim emlékének

« Visszanézek félutamból,
szememből a könny kicsordul... »

1.

Skorpió havában járunk, korán sötétedik, de mintha ezek a rövid novemberi napok tündöklőbb alkonyattal búcsúznának, mint a többiek. Nyugaton vörösen lángol az ég, lilává mélyül, végül fáradt hamuszínnel lassan elhamvad. Két törökgerle költözött a közelünkbe, — egész nap búgtak a televizió antennáján. Gyermekfejjel úgy tanultam, Krisztust gyászolják a gerlék: — meg-öl-ték, meg-öl-ték... — ismétlik egyre. A szürkület elnémítja a madarakat, mire a házunkkal szomszédos kertben, mély, öblös hangon ugatni kezd egy kutya.

Lehunyt szemmel hallgatom a kutyát... Ez a mély, öblös ugatás hirtelen visszavarázsolja Lőkösházát, visszahozza annak a biztonságnak az emlékét, amelyet, mint gyermek, este, elalvás előtt, meleg ágyamban éreztem. Annyi mindenből tevődött össze az az érzés: anya jelenlétéből a szomszéd szobában, párnahuzatom üde levendula illatából, a félignyílt ajtórésen beszivárgó lámpafényből, — s abból a távoli és mégis közeli kutyaugatásból, amely a kerten túl, a tanyáról ömlött felém, lassú, mély hullámokkal. Azóta megtanultam, hogy a gyermekkor biztonsága múló és megismételhetetlen, — mégis ennek az ismerős kutyaugatásnak a hallatán, valami felködlik bennem abból a távoli békéből és boldogságból, mintha visszaléptem volna egy bűvös körbe. Kristóf hiánya kizökkent a valóságból és visszadob abba a letűnt világba, amely a gyermekkor. Jelenben élni, jövőt tervezni csak vele tudok, — nélküle, — mint kútba dobott kő, — visszazuhanok a múltba.

Közelebb húzom magamhoz a lámpát s az íróasztal fiókjából kiemelek egy tömött, lepecsételt borítékot. Kristóf családi okmányokat, régi iratokat, leveleket gyűjt, — ő így, ezekkel az öreg papírokkal idézi fel a múltat. Papírvágó késemmel óvatosan fölfeszítem a borítékot lezáró, vastag viaszpecsétet és a legfelső, összehajtott iratot kiemelem. Fanyar, száraz szag csap orromba.

Nagykállói Kállay Péter és hitvese Kreulmayer Carolina maguk, és gyermekeik Amália, Cornélia, Ignátz, László, Helena, Victor, Johanna, István és Béla, 's kiskoru unokáik Albert és Mária nevökben szomorú szívvel jelentik leányok, illetőleg testvéröknek és anyjuknak

KÁLLAY JOSEPHÁNAK,

óvári és szentmiklósi gróf Pongrácz István özvegyének, később gróf Schallenberg Ágoston elhegyzettének, Pesten f. é. Augustus hó 3-kán reggeli 5 órakor, életének 25-dik évében vérhányás következtében történt hirtelen gyászos kimultát.

A' boldogultnak hideg tetemei f. é. Augustus hó 4-kén, délutáni 6 órakor a' Ferenczvárosi közönséges temetőbe fognak eltakarittattni, az engesztelő áldozatok pedig hétfőn, Augustus 6-kán délelőtti 11 órakor a' mindenható teremtőnek, a' szent Ferencz szerzetheli atyák templomában bemutattatni.

Pesten, Augustus 3-kán 1849.

Elgondolkodva nézem a feketekeretes gyászjelentést, amelyről Kállay Józefa sorsa kiált felém. Egész emberöltő huszonöt rövid esztendőbe belesűrítve. Asszony, anya, özvegy, majd ujból mátka, aki végül is, « vérhányás következtében gyászosan kimúlt. »

Hogyan kell felelni a halálra? — teszem föl magamnak, ki tudja már hányadszor, a kérdést. Hatéves fejjel nevetőgörccsel. Később, a halál félelem, lázadás, elviselhetetlen hiányérzet...

A fehértornácos ház még utoljára magához ölelte a kilencvenéves öregasszonyt. Dédmamát olyan idegennek éreztem, mintha egy másik bolygóról jött volna közénk. Szememben élő múmia volt, akit évente kétszer meg kellett látogatni. A feketeruhás, télen-nyáron sálakba bugyolált öregasszony láttán, kínos szorongást éreztem, amit csak Miklós nyugtalan fészkelődése és tapintatlan kíváncsisága oldott föl. Szellőzetlen, öregszagú volt a szoba. Dédmama arcából két kiégett szem nézett vissza rám. Öreg kutyák, beteg lovak várják ilyen tekintettel a halált. Megkönnyebbültem, amikor megtudtam, hogy meghalt, ezentúl elmaradnak a kötelező látogatások, nem kell többé belenéznem abba a kialudt tekintetbe. A beszentelést a szom-

szédos község esperese végezte a fehéroszlopos verandán. Miklós és én az összegyűlt, gyászoló rokonság mögött álltunk; a lépcsőtől kétoldalt a cselédség. Nyár volt. Széna és petunia illat keveredett a tömjénfüst kesernyés szagával. Teréz dédmama olyan öreg volt, hogy gyászról nem igen lehetett beszélni, inkább burkolt megkönnyebbülésről. Évtizedekkel túlélte mindhárom fiát, menyére maradt céltalan, üres életével, szobájából ki nem mozdulva. A *circum dederunt me gemitus mortis* súlyos szavai komoran hullottak a szénaillatú délutánba, amikor Miklós rázkodó vállakkal tenyerébe rejtette arcát. Elcsodálkoztam. Miklós szabálytalan egyéniségéhez nem illett a sírás, — amikor hirtelen rádöbbentem, hogy öcsém nem sír, hanem nevet. Rövid, csukladozó hangokkal fulladozott mellettem, — rángatta a nevetés kérlelhetetlen görcse. De mivel mindig megosztottunk egymással mindent, tudtam, lesz folytatás. Öcsém hirtelen rámnézett majd oldalra villant a szeme. Követtem szeme villanását. Az Idegen a gyászolók mögött állt, szerényen félrehúzódva. Fényes, erőskék ruhája, a feketébe öltözött rokonság között, kihívóan oda nem illő volt. Haja rövid, rikító vörös. Szeplős arcán két lila folt. Vizenyőskék szeme megilletődött. Bennem is keresztülrándult a nevetés első nyilalása, majd visszafojthatatlanul kitört.

Anya szigorú pillantással visszafordult. Fájt a nézése, — de már nem tudtam uralkodni magamon. Min nevettünk? Máig sem tudom! Az idegen lángvörös haja, szeplős arca oldott föl bennünk egy tudatalatti feszültséget? A mindenre kíváncsi és fogékony gyerek válasza volt ez a nevetés a halálra? Sistergett bennünk az élet és ezért játéknak vettük az elmúlást? Ilka, anyánk intésére, nesztelenül fölsietett a lépcsőn, kézen fogott bennünket és elvezetett.

« A boldogult hideg tetemei... a Ferencvárosi közönséges temetőben fognak eltakaríttatni. »

Már, mint gyermek, szerettem a temetőket. Idegen városokban előbb a temetőt, csak azután a múzeumot vagy más látnivalót kerestem föl. Legsötétebb tónusú temetőm a lőkösházai volt, szorosan körülültetve magasra nőtt, öreg tölgyekkel. A sírokon, virágok helyett, gondosan nyírt, sötétzöld bukszusok nőttek. Szembe a bejárattal, eső-szélverte fakereszten, rozsdás, pléh Krisztus. Magányos volt ez a temető és büszkén elkülönült, nem volt köze a falu temploma köré húzódó, rezedával és árvácskával beültetett, virágos sírokhoz. Halottak napján ünnepélyesen kivonultunk és gyertyát gyújtottunk a sírokon. A rebbenő, kis lángoktól megszelídült a sok

haragoszöld bokor. Egy óvatlan pillanatban tenyerembe csorgattam a megolvadt gyertya viaszát, — égető forróságán keresztül döbbentem rá arra, hogy a sok halott közt, — én élek! Fácánkakas rikoltott a sűrűben, a sírköveken piroshátú, lapos temetőbogarak futkostak. Gyermekésszel úgy képzeltem: a halottak, hogy ne féljenek, a föld alatt megfogják egymás kezét... A feldúlt lőkösházai temetőből semmi sem maradt, még a szétdobált csontok sem.

Hatéves lehettem, amikor Ilka elment tőlünk. Hat évig volt dajkánk, pajtásunk, életmesterünk. Egyszerű teremtésnek tartották, pedig bölcs volt és melegszívű. Fürdőnket kamilla virággal szagosította, hogy nyugodt álmunk legyen. Felsebzett térdünkre mályvalevelet pakolt. Kánforos olajjal kente be a hátunkat, amikor köhögtünk, s langyos borogatással — prizniccel, — gyógyított. Ezermester ujjai voltak: kukorica csutkából babát készített nekem, a kukorica selymes, sárgászöld szakálla volt a baba varkocsa. Megtanított, színes krepp papírból, virágot csavarni. Kenyérsütéskor, a megkelt tésztából, kismadarat gyúrt, — a madár szeme két fekete bors volt, — s még melegen a tenyerembe tette. Rezeda illatú szappannal mosdott s ma már tudom, hogy szép volt. Akkor kortalannak tartottam, mint minden felnőttet. Síma volt a bőre, nefelejtskék a szeme, s félrecsúszott, laza kontyából nagy, sárga hajtűk hullottak a földre. Legjobban a kezét szerettem: bütykösödő ujjait, rövidre vágott, tiszta körmeit, szappan és keményítő szagát. Kékcsíkos ruhája fölött fehér, kikeményített köténYt viselt. Mézszínű hajával, barna bőrével egy útszéli, bolyos virághoz hasonlított. Amikor évekkel később, klasszikus olvasmányaim során, a Dajkával találkoztam, Ilka állt hirtelen elém, megfogta a kezem és rámmosolygott. Cinkosan mosolyogtunk, mert mindketten tudtuk, mit jelentettünk egymásnak. S mégis, életem első, komoly fájdalmát ő okozta nekem.

Ilka pakol. Hullik szeméből a könny. Fonott kosár van előtte, amelynek fedelét tűbe fűzött, erős, spárgával kell levarrni. Bödönbe fagyasztott zsír van a kosárban, liszt, bab, lencsezacskók. Dobozban dió, szárított szőlő, otthongyúrt tarhonya. Ujságpapirban tojás. Ilka egy ropogósra sült csirkét göngyöl zsírpapirba, — arra hullanak könnyei. Hiába faggatom, nem néz az arcomba. Aznap anya is kerüli tekintetemet.

— Mikor jön vissza, Ilka néni? — kérdezem talán huszadszorra.

— Nem tudom, Lelkem! Szegény nővérkém beteg, nem hagyhatom egyedül.

— Én is megbetegedhetek! — húzom elő ezt az ártatlan gyermekzsarolást. Féltékenység gyötör, láthatatlanul is gyűlölöm azt a beteg nővért, aki miatt Ilkának el kell utaznia.

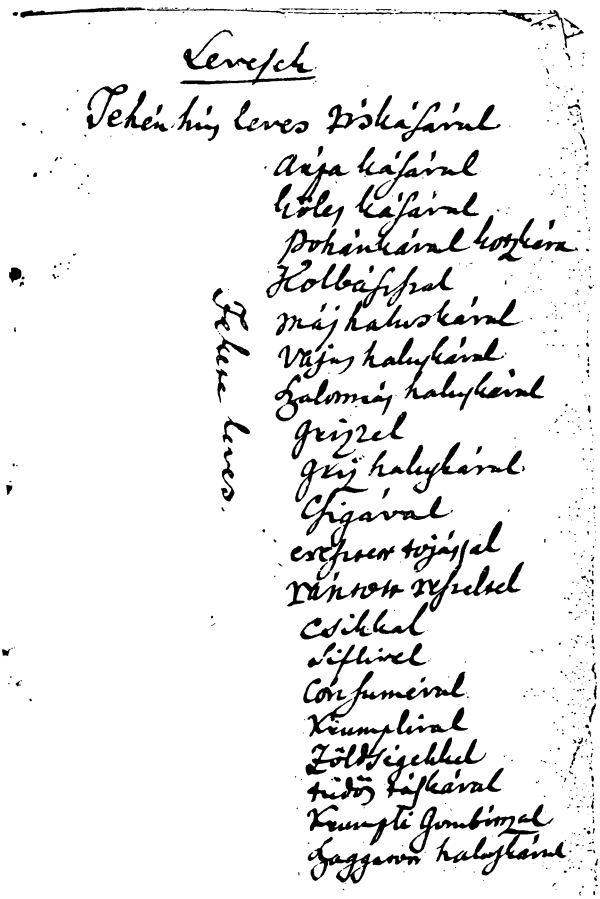
— De mégis... mikor jön vissza?... — így megy egész délután. Ilka a végén már nem is válaszol, csak potyognak könnyei.

Süllyedni kezd körülöttem minden. Még bízom azokban, akiket szeretek, de ösztönöm veszélyt jelez. Elkapom anya és Ilka pillantását, s akkor már tudom, hogy valaminek vége. Még nem sejtem a fájdalom mélységét, még nem tudom milyen iszonyatos, ha valaminek *örökre* vége, csak félek s kimondhatatlan szomorúság zuhan rám. Ilka úgy távozott, mint aki visszajön. Nem jött többé vissza. Németkisasszonyt kaptunk.

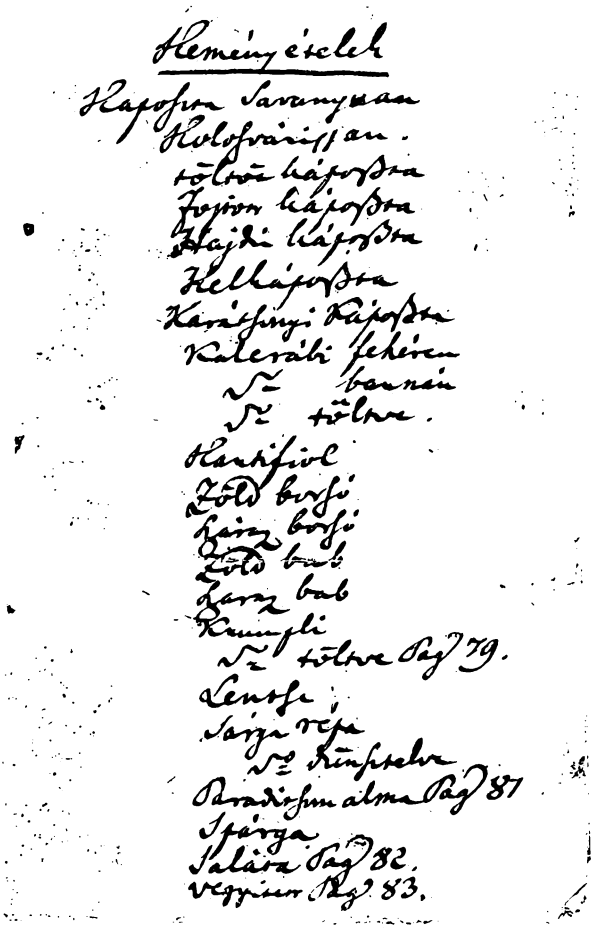
* * *

2.

Finomhegyű lúdtollal írt, kifakult tintájú, apró, szálkás betűk: *Konyhakönyv. 1820.* Ez a többoldalas, összefércelt kis füzet a boríték második irata. Ebben a kis füzetben egy nagyszámú vidéki családnak és népes cselédségének egész évi étrendje megtalálható. Dédanyáink életében az evés döntő szerepet játszott, — az asszonyt főzőtudománya, nem pedig szépsége vagy esze után értékelték. Féltve őrzött, titkos családi receptek szálltak anyáról leányra, — a

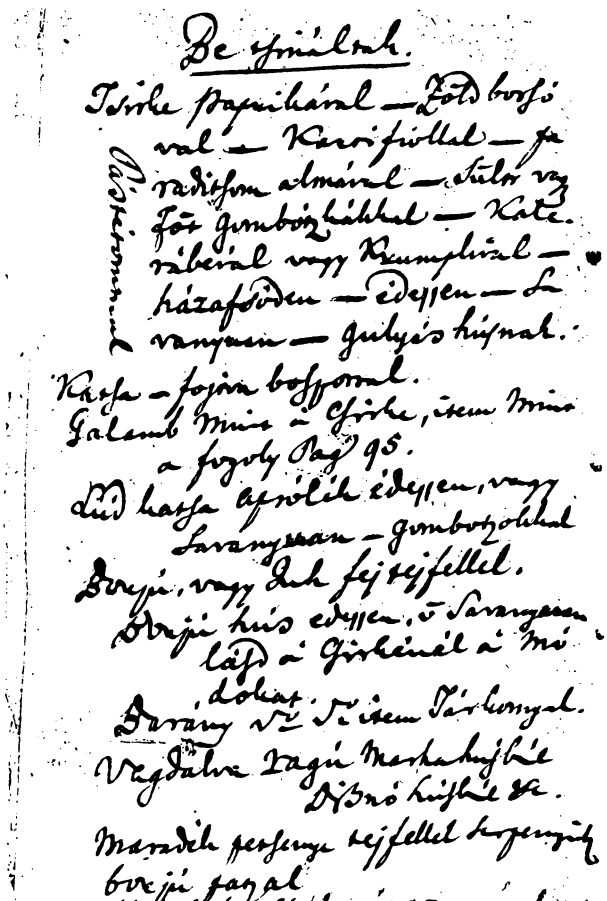
kelengye egyik elmaradhatatlan kelléke a kézzel írt, vastag szakácskönyv volt. A hét minden napjára, előre meghatározott étrend volt kötelező, — s azon egy emberöltőn át nem változtattak. A Konyhakönyv a *Tehénhúsleves* 19 féle változatával kezdődik. Utána a *Bőjti levesek* 20 fajtája következik. A *Levesbe valók* megint két részre oszlanak: *Húsevő* és *Bőjti* napokra. Külön-külön oldalon: *Petsenyék, Saláták, Tzuspaizra valók, Be tsináltak, Főzött Tészták, Kásák, Vastag ételek, Kemény életek* következnek. Tíztizenkét fogásból áll egy vasárnapi ebéd, — de tovább lapozgatva

a Konyhakönyvet, hamarosan meggyőződöm arról, hogy a hétköznapok ebédei sem szerényebbek.

* * *

Gyermekkorom ételei még mindig inycsiklandozó ízekkel, friss illatokkal élnek bennem. Elég felidézni őket emlékezetemben, orrom szagokat, nyelvem ízeket érez. Egy ilyen ízes, szagos emlékem a disznótor, amely nem csupán ünnepi ebéd volt, hanem évszázadokon át gyakorolt szertartás.

Amíg Miklóssal intézetbe nem kerültünk, ott lábatlankodtunk az évenként megismétlődő disznóölés izgalmas eseményénél. Anyám házihasználatra öt-hat disznót vágatott évenként, karácsony előtt. Amikor hajnalban megvillant Barna Gyuri élesre köszörült kése és fölhangzott a disznó kétségbeesett visítása majd szomorúan elhalkuló röfögése, — szerencsére még aludtunk. De a perzselésnél, a magasba csapodó, pattogó szalmatűznél már jelen lehettünk.

Pörkölt hús, égett szalma, alvadt vér, párolgó belek, fortyogó zsír, nyers máj szagára emlékszem. Illatozott a sokféle fűszer: kömény, majorána, babér, paprika, borókabogyó, szegfűszeg, torma, csombor, fokhagyma. Ez az illatfelhő hajunkba, bőrünkre tapadt, ruhánkba ette magát, úgy hogy este, a fürdésnél, ez az erős, átható szag úszott a fürdőszobában is. A hangokra is figyeltünk: Barna Gyuri pattogó parancsaira, asszonyok kiáltására, leányok sikolyára, férfiak dörmögésére. Kíváncsian topogtunk, — útjában voltunk mindenkinek. Héthatárban ismeretes volt, ki minek a mestere, — ezért mindenkinek tehetsége szerint jutott munka. Egy fehérköténves asszony a tűz fölött álló kondérba aprította a hájszalonnát, — a fortyogó zsírt, Juliska, a kertész lánya, keverte hosszú falapáttal. A kolbásznak és hurkának szánt belek tisztítása férfimunka volt. Két könyökig felgyűrt ingű béres szorgoskodott hosszú fateknő előtt. Kisjóska hordta nekik vödörben a tiszta vizet. Serpenyőben vér sistergett. A már megfőtt rizst, kását cserépedényekben hordták ki a konyhából s azokat, a sok sikálástól kifakult asztalra, Gyuri és Szidi elé állították. Ők dolgozták össze a kolbász és hurka töltelékét. Pirult a karikára vágott hagyma, benne sültek a pecsenyére nem alkalmas húsok, májdarabok. Paprikával, borssal ízesítve, ez volt mindnyájunk villásreggelije.

Anya a disznóölést követő napon rendezte a tort, hogy sietség nélkül tudjon készülni. Szidi szakácsnőnk közismerten nehéz természete, disznóöléskor a szokottnál is jobban megbokrosodott.

Máig is emlékszem a terített asztalra. Fehéren hófehér, — így neveztem a ránctalan, tündöklően fényes, selyemből szőtt damasztabroszt. Csillogtak az aranyosszélű porcelán tányérok, a kristálypoharak, az ezüst evőeszközök. Az asztal közepét, alacsony, ezüst virágtartóban sárga és bronzvörös krizanténok díszítették.

Mi, gyerekek, német kisasszonyunkkal, az asztal végére kerültünk. Gőzölgő orjalevessel kezdődött az ebéd. Az aranyló lében apró májgombócok. A következő fogás, a sertésnek nyakától-farkáig kivágott gerince, illetve orja volt. Zoltán bácsi anya mellett ült,

hófehér haja, mint megőszült oroszlánsörény. Ő volt a szakértő, a *gourmet*, anya minden fogás után kérdően felé fordult. Ezután behozta az inas a toroskáposztát: duzzadó töltelékek között, oldalas, dagadó, a disznó füle-farka. Vasgyomrú gyerekek voltunk, megemésztettük volna még a szöget is. Németkisasszonyunk megütközött arckifejezésével nem törődve, bőven megraktuk tányérunkat. Két újabb fogás következett: savanyúságokkal díszített tálon citromos kolbász, májas és véreshurka. Zoltán bácsi kipirult arccal intett felénk: — Jól van, gyerekek! — Végül Pista behozta az ebéd inyenc fogását, a kívül megpirult, belül hófehér szűzpecsenyét. Lassult az evés irama, csöndesedett a beszéd, szaporábban ürültek a borospoharak. A forró, töpörtyűs, tejfölös túróscsusza már csak ráadás volt. Almás és diósrétessel zárult az ebéd. Az erős feketekávét már a nappaliban itták a vendégek.

Miért, hogy abban az elsüllyedt gyermekkorban mindennek valódibb volt az íze? Ropogósabb volt a rántott csirke, gyöngébb az üveg alatt érlelt fejessaláta, könnyebb a farsangi fánk, foszlósabb a kalács. Nem csak azért, mert minden otthon készült, hanem mert több gonddal, több szeretettel készítettek mindent, mint ma. Ünnepélyesebbek voltak az ünnepek, titokzatosabbak a karácsonyi titkok, élményben gazdagabbak a születésnapok, — talán ezért emlékszem részletesen mindenre, ezért élnek még ma is bennem ízek, illatok, szorongó várakozások, boldog beteljesülések.

Skorpió jegyében születtem, — születésnapom intézeti időre esett. Azon az emlékezetes délutánon, amikor osztályom uzsonnára némán, libasorban az ebédlőbe vonult, elfojtott kiáltás tört ki mindnyájunkból. Helyemen tizennégy égő gyertya igyekezett megbirkózni az ebédlő homályával. Majdnem minden hétre esett egy születésnap, de olyan tortát, mint amilyen engem várt, senki sem kapott.

Croque en bouche torta volt, amit így lehetne lefordítani: szájban ropogós. A tortára pirított cukorrács — a croque en bouche — borult. A rács két oldalán két sürgönypózna tökéletes mása állt, hajszálvékony cukordróttal összekötve. Fehérmellényes fecskék gubbasztottak a dróton. A rácson zöld levelek között, piros és fehér marcipán rózsák. Olyan volt az a torta, mint cukorból megmintázott mese. Mi volt a legszebb? A kis fecskék vagy a rácsot beborító rózsák? A két sürgönypózna fehér porcelán gömbjei vagy a hajszálvékony cukordrót? De csodálkozó ámulatunk csak pár percig tartott, mert Mater Norberta, a konyhafelelős, már mellettem állt, nagy késsel kezében és kemény, határozott mozdulattal belevágott

a tortába. Mintha belénk vágott volna, úgy szisszentünk föl, de az apáca tekintete belénk fojtotta a hangot. Tizenkétszer csapott le késével, — ennyien voltunk az osztályban, — darabokra vágva az átlátszó, ropogós cukorhálót, a két sürgönypóznát, a finom cukorvirágokat. Tejszínhabba fulladtak a kis fecskék, romokban hevert előttünk az, amely még pillanatokkal azelőtt maga a szépség, a fogható mese volt.

3.

Szertartásszerű események szabályozták a ház mindennapi életét, — események, amelyeknek meg volt a maguk nemzedékről nemzedékre szálló, iratlan törvénye. Nagymosás, kenyérsütés, tarhonyagyúrás, — egy életforma letűntével, — ma már csak emlék. Nekem, gyermekkorom öröme és felejthetetlen élménye volt.

Találhatók-e még nyárfából faragott, mély mosóteknők? Nem hiszem! Kitúrta őket a villanyárammal hajtott mosógép. A mi teknőink nagyrészét, — szalonnáért és sóért, — a cigányok faragták nagy hozzáértéssel; csöbrök, tálak, fakanalak kerültek még ki kezük közül. Házunkkal szemben, a kert végében, a fehér nagykapú mögött, kettős nyárfasor magasodott. A fák zöldezüst levele akkor is rezgett, amikor mozdulatlanul pihent a többi fa lombja. Volt olyan év, amikor ezek közül az öreg fák közül egy kiszáradt, vagy villámsujtottan térdre roskadt. Már másnap ott álltak a cigányok a fehér kapu mögött, — vezérük himlőhelyes, villogószemű, vékony de izmos férfiember volt, aki látszólag alázatoskodva, mégis eltitkolhatatlan gőggel apámat kereste. Sose tudtuk meg, milyen titokzatos hullámhosszon kapták a jelzést ezek a soha nem nyugvó, faluról falura vándorló nomádok: kidőlt egy fa, lehet teknőt faragni! Lesz szalonna, esetleg más is, akár kidobni való holmi: elhullott csirke, megavasodott zsír, zsizsikés liszt. Ezek a cigányok megették a vészben elhullott csirkét, a büdös húst, a férges tarhonyát és soha semmi nem ártott meg nekik. Féltem tőlük, mert a cselédség azt beszélte, gyereket rabolnak.

A nagymosást megelőző napon, Borcsa néni, a mosónők legöregebbje, följött a tanyáról, hogy elkészítse a mosáshoz szükséges lugot. Ki emlékszik még erre a kis szóra? « Lug: hamu vagy szóda leforrázásakor keletkezett síkos, mosásra használt oldat, » — írja az Értelmező Szótár. Gyerekkoromban szinte naponta hallottam:

« Lugot ivott bánatában. » « Sebesre marta a lug a kezét. » « Rozi, szaladj le Weiss bácsihoz: elfogyott a lug. Hozz szódát. » Borcsa néni tapintatosan, de ugyanakkor éles tekintettel ellenőrizte a mosáshoz szükséges kellékeket: elég-e a szappan, van-e kékítő, tiszták-e a dézsák, vedrek? Mindezt szinte észrevétlenül tette, nehogy Szidit, — *intra dominium*, — esetleg megsértse. Ez a diplomatikus ellenőrzés beszélgetés keretében fejeződött be, lekváros buktával édesítve, a szilvafa alatt, az udvaron álló asztal mellett. Amikor megbeszélték a világ dolgait, — vagyis: lusták az emberek, erkölcstelenek a fiatalok s ha így folytatódnak a dolgok, hamarosan vége a világnak, — elbúcsúztak egymástól, miután még Szidi, az utolsó szó örök jogán, odavetette az induló parasztasszonynak: — Azután pontosak legyenek hajnalban! Van munka bőven.

Maga a nagymosás, olyan volt, mint egy impresszionista festmény. Barna fateknőből kidomborodó, sűrű, fényes hab; fölötte könyökig meztelen karú, kékkendős asszonyok. Piros mosogató dézsák, kék zománcvedrek púposan megrakva kimosott fehérneművel; zöld lombok alatt, a sárga kenyérsütő kemence szomszédságában, kötélen száradó, széltől himbált, hófehér lepedők. Napfény. Kék ég. Bodros bárányfelhők. Akkor még nem olvastam József Attila *Mama* c. versét, — « *s a ruhák fényesen, suhogva, keringtek, szálltak a magosba*, » — de most visszagondolva arra a békés délelőttre, elönt az a különös, forró boldogság, amelyet gyerekkoromban oly gyakran éreztem, de elfog valami csöndes szomorúság is: mindez elmúlt, mindez már emlék, s milyen gyorsan elmúlt az ifjúság is...

4.

Szakajtóban tojás fehérlik, — száz, százötven, — zsákban nullásliszt. Fehér abrosszal letakart asztaloknál, fehérköténves parasztasszonyok munkától rücskös, barna tenyere gömbölyíti a hajnalban meggyúrt, majd megreszelt tésztát. Türelmes, simogató mozdulatokkal dolgoznak, nekem is adnak egy marékra valót. Könnyűnek tűnik a gömbölyítés, mégis maszatos tenyerem alatt azonnal csomóvá ragad a tészta. Inkább a szitákat viszem asztaltól asztalig, — ki a nagylyukút, ki a sűrűbb lyukút kéri. Vaskeretbe foglalt, súlyos sziták voltak, meghúzták mind a két karom. De az asszonyok oly könnyedén, oly gyorsan dobták tenyérből tenyérbe, hogy követni is alig tudtam mozdulatukat, csak láttam, mint csurog alá a szitákból

és halmozódik púposan a fehér abroszon az aranyossárga tarhonya. A nagyszeműt, hagymával és paprikával ízesítve, marhapörkölthöz ettük. A középnagyságúakat szalonnás rántotta mellé, amíg a legfinomabb szemű tarhonyából leves készült, vagy körítés tejfölös gombához. Hol szótlanul, hol tereferélve dolgoztak az asszonyok, de tízórakor megállt a munka. A szilvafa alatt álló asztal köré telepedtek, s miután megbontották fejkendőjük csomóját, szomjasan nyúltak a tejeskávé után. Szalonnás kenyeret kaptak zöldpaprikával, házitúrót tejföllel. Szidi sokszor eléjük rakta az előzőnapi maradékot is, — grízestésztát, tejfölös babfőzeléket. A meggyúrt, kigömbölyített tarhonya, — nagyság szerint tüllzacskókba kötve, — a kamrába került télire.

* * *

Szabó Lőrinc: *Tücsökzene* című kötetéből:

MI MÉG?

Mi volt szép? Mi még? Kapásból s ahogy
Kína mondja: a Tízezer Dolog,
az egész Élet.

* * *

Mire emlékezzek? A kenyérsütést követő reggelikre: friss lángos, bő zsírban kisütve, vajjal megkenve, sóval ízesítve. Sose volt belőlük elég még akkor sem, amikor már jóllakva pukkadoztunk. Miklós ijesztő mennyiséget fogyasztott el belőlük, kedvenc étele volt. Forrón ettük, hozzá kortyolva a cukros tejeskávét. Még ma is számban érzem a sós, vajas lángost az édes tejeskávé ízével együtt. Habkönnyűek voltak, aranyossárgán duzzadtak a tálon, vajtól fényesen. Miért, hogy azokat a tornácon elfogyasztott lángosokat soha semmi nem múlta fölül? Más volt a liszt, jobb az élesztő, finomabb az összedolgozott kenyértészta? Vagy hiányzik a tornác, amelynek sarkához egy lángoló aranyeső bokor támaszkodott, hiányzik Jójó figyelésre merevített füle, hiányzik az otthoni nyár zsongó neszeivel, fény és árnyjátékával, anya könnyű lépte, Miklós kopaszra nyírt, kerek feje... Nem ízlenek már többé a lángosok, mert a múló évekkel elvásott az ízlésünk s mintha maga az élet is elvásott volna.

* * *

Mi még?

Diótisztítás az üvegházban, ahol a kesernyés illatú, zöld diókupac köré kuporodtam, bicskával kezemben, húsz tanyasi lánnyal együtt. Anya parancsára kesztyűt húztam, — az védte tenyeremet a dióhéj fekete, lemoshatatlan levétől, — de félóra múlva épp úgy feketedett a kezem, mint a lányoké. Aki sohasem tisztított diót, nem tudja milyen élvezet! A bicska éle belehasít a friss, zöld burokba, az kettéválik és kibuggyan belőle a még nedvesen sárga, csontkemény dió. Telten koppan az üvegház sarkában, ahová hajítjuk. Amelyik diónak zöld burka nem válik el a magtól, azt késünkkel tisztára kaparjuk és egy másik sarokba dobjuk, — annak még száradnia kell. Koppannak a megtisztított diók, magasodik lábunk előtt a lekapart fekete burok. Hajamba, bőrömbe szívódik kesernyés illata. A napszámos legények zsákszámra öntik elénk a begyűjtött, friss termést, — a tisztításra váró dió nem fogy, hanem csak nő lábunk előtt. Hetekig tart ez a nevetéssel, tréfálkozással egybekötött élvezet. A megtisztított és megszáradt diótermést, Mátyás bácsi, a kertész, zsákba köti és a padlásra hordja. Tenyeremről a dióhéj fekete nyoma hetek múlva kopik le. Uzsonnára dióbelet eszünk, kenyérrel és mézzel.

* * *

Gyermekkoromban ismeretlen volt a jég- és a hűtőszekrény. A vajat vízbe állított cserépedényben tartottuk, a déli maradékot este ujra feltálalták vagy megették a konyhában; füstölőben aszalódtak a sonkák, a kármonádlik és szalonnák; frissen vágtuk a szárnyast, — csak a húsnak kellett a jég, a karácsonyra szánt kappanoknak és a vadászatokon elejtett nagymennyiségű fácánnak, nyúlnak. A hús, Elek nevű parádés kocsisunk, a tizenkét kilóméterre fekvő, szintén Elek nevű községből hozta, hetenként egyszer, szekéren.

A baromfiudvar közepén fekvő szalmafödeles jégverem faajtaját nagy, rozsdás lakat zárta. Meredek falépcső vezetett le magába a verembe, ahol szalmaréteg alatt feküdtek az összefagyott jégdarabok. Ide helyezték el, cserépedényekben, a húsokat, itt feküdtek a kibelezett, de nem megnyúzott nyulak és fácánok, a megkopasztott és kibelezett libák, kacsák és kappanok. De ezt a vermet minden télen meg kellett tölteni jéggel, hogy eltartson a következő téli évszakig.

Jeget találni az alföldön nem könnyű feladat. De apám unokaöccsének a birtokán, — túl a vasuti síneken — egy mélyen kivájt ho-

mokbánya részben esővízzel, részben talajvízzel telt meg és egy kis tó képződött a helyén. Ez a kis tó télen befagyott, — innen hoztuk a verem megtöltésére szükséges jeget. A csákánnyal kivájt jégtáblákat béreseink szalmával bélelt szekerekre lapátolták, majd a teli szekerek visszatértek hozzánk, a baromfiudvarba. Pattogott az ostor, feszült a lovak izma, — a szekerek útját törött szalma és jégforgácsok jelezték. Téli fagyban, napokig tartott ez a derekat roppantó, nehéz munka: fehéren gőzölgött a kiizzadt lovak szőre, füstös pára csapott ki az emberek száján. Amikor megtelt a verem, a jégtáblákat befödték friss szalmával és rácsukták az ajtóra a rozsdás lakatot. Sokszor elgondolkoztam: — Mit fog csinálni anya, ha időelőtt elolvad a jég? Hová teszi a húst, a sok vadat? Aggodalmasan figyeltem a konyhalányt, amint lemászott a meredek falépcsőn és eltűnt a verem hasában. — Olvad-e a jég, Rozika? — kiáltottam le. — Hát olvad ez, alaposan, — jött lentről a válasz.

Ok nélkül aggódtam. Egyszer sem ürült ki tél előtt a jégverem.

5.

Pirosló málnabokrok, borízű almák, vajszínű paprikák, csattanó paradicsomok, fűszeres illatok édenkertje, a napfénytől perzselt nagy veteményes. Babarózsával felfuttatott kapun lépek be. Öreg, göcsörtös szőlőtőkék kísérnek el utamon, majd hirtelen lemaradnak. Fából ácsolt kertészház barnállik a sok zöld között. Azon túl, zsinóregyenes, sűrű sorokban a vágóvirágok lángolóan színes táblája. A virágok mögött zúg, zümmög a méhes. Az üvegházba készülök Miklóssal, mézpergetésre.

Fullasztó melegre nyitjuk az ajtót. Méz- és viasz-szagra. Thurzó, az öreg, karikalábú méhész, elmélyedve dolgozik. Fején lyukas, esővert szalmakalap. Halkan surrog a centrifuga gép, — a kipergett, aranyos-sárga méz kopogva csapódik oldalához. Néhány eltévedt méhecske koppan az ablaküvegen. Thurzó bácsi kemény gallérján is mászik egy, — érthetetlen módon, az öreget nem bántják a méhek. Üres, lekopasztott ez a nyári üvegház. Kétoldalt a polcokon száraz föld, üres cserepek, egymásra dobott ládák.

Megállok az ajtóban. Elborít a ragadós, édes illat.

Miklós leszalad a lépcsőn. Nyúl a gép fogantyúja után.

— Menjen innen, — mordul rá az öreg. — Ma haragosak a méhek.

Anya Thurzó bácsit nagymamától örökölte. Nyereség, — de egyben kereszt. Örökösen dohogó, elégedetlen vénember. Méhész és tyúkász egyszerre. Örök ellensége minden ujításnak. De szorgalmas, becsületes. Rövid fegyverszünetekkel, állandóan háborúban áll anyámmal.

— Csak egy kicsit, — ellenkezik öcsém.

— Jó napot, Thurzó bácsi, — köszöntöm. — Milyen idén a méhszüret?

— Lehetne jobb! Ma még kipergetem ezeket a viasztáblákat, — de amit mostantól fogva gyűjtenek a méhek, azt meghagyom nekik télire, — feleli az öreg és Miklóst figyeli összeráncolt homlokkal.

— Szobájába tettem néhány szivart.

— Köszönöm, kisasszony, — derül föl az öreg arca.

— S a lába? Fáj-e sokat?

Thurzó bácsi lábát ó-formára nyomorította egy igen fájdalmas csúz. Vasbotja nélkül egy lépést sem tudna tenni.

Elfojtott kiáltásra rezzenünk fel. Miklós szája elé kapja kezét. A Thurzó bácsi nyakán sétáló méhecske, öcsémet csípte meg.

— Nem megmondtam, — dünnyögi az öreg. — Ma haragosak a méhek. Dörzsölje be diófa levelével.

Gyermekkorom mézpergetései elmúltak, mint annyi minden más: mint a fiatalság, mint az a gondtalan, kristályragyogású élet. De megmaradtak az emlékek: a napfénytől fényes üvegház, a méhviasz keserűen édes illata, a nyár színe és zsongása, s az a töretlen, egyedüli és visszahozhatatlan boldogság-íz, amely a gyermekkor.

Szabó Lőrinc:

MÉZPERGETÉS

Mézet pergettünk. Lágyan suhogott
a centrifuga; nehéz illatok
ülték meg a levegőt, az egész
konyha, tornác, csupa szag, csupa méz;

. . . . . .

Most is hallom a kopogó zenét,
látom, őrzöm a nap igézetét,
az üvegeket, telő bödönöket,
a sárga nyarat...

6.

Elcsöndesedett a város, csak a kutya ugat kitartóan a szomszédban. Fiatal hangú kutya felel neki a messziből. Ülök Kristóf íróasztala mögött. Emlékezek.

Kutyák és lovak közt éltünk, — lehet-e ennél nagyobb boldogság? Különös kapcsolat tud kialakulni gyerek és kutya között, csodálatos szimbiózis, amikor elmosódnak a határok és a gyerek átvesz valamit az állat kifinomult ösztönéből, amíg a kutya szinte emberivé válik a gyermek mellett. Máig sem tudom elhinni, hogy az állatnak nincs lelke, miután számtalan, — embert megszégyenítő példáját kaptam tőlük a hűségnek és ragaszkodásnak. A kert egyik sarkában, a fenyők árnyékában megbúvó kutyatemetőben, biztos voltam abban, hogy van valahol egy kutyamennyország, ahol hűséges pajtásaim, örömeim és csínytevéseim cinkosai, türelmesen várnak rám.

Zsemlyeszínű magyar vizsláink nem törődtek velünk gyerekekkel, mert apához tartozónak érezték magukat. Nyugalmukat csak akkor veszítették el, — nyűszítő, boldog vonaglással, — amikor meglátták apa kezében a puskát. Dakszlik, spanielek, fokszik, korcs és pedigrés kutyák voltak játszótársaink, abban a szabad, boldog életben, hol minden egyes nap túlontúl rövidnek tűnt.

Már nem emlékszem melyikünk agyában született meg az ötlet, csak azt tudom, hogy két olyan okos állat nélkül, mint Jójó és Lili, játékunk sose sikerült volna.

Thurzó bácsi tyúkászunk nagy bosszúságára, egyik szép, fehér leghorn tyúkunk tilosba tojt. Hiába zárta be este az öreg a tyúkház ajtaját, Lili, — mi adtuk neki ezt a nevet, — hajnalonként kiszökött egy titkos nyíláson és eltűnt a kert sűrűjében. A kertnek a baromfiudvarral határos része, — mindaddig, amíg anyáék a mi nagy bánatunkra ki nem tisztították azt, — vadonhoz hasonlított. Nyár volt. A sűrű bokrok alatt fullasztott a meleg. Méregzöld, rücskös lapulevelek terpeszkedtek mogyorócserjék és pattantyúbokrok alatt; a térdigérő húsos fűben: csalán, büdösgyökér, kutyatej. Hason csúsztunk előre, mint az indiánok, két lelapított nyomcsíkot hagyva magunk mögött. Nyers fű, melegtől párolgó föld erős szagában kúsztunk nesztelenül. Jójó előttünk ugrándozott, — csak a füle látszott ki a fűből. Zsongott fölöttünk a nyár, fényeshátú bogaraival, fehér káposztalepkéivel, mézsárga darazsaival. Két gyerek és egy fokszikutya játszottak boldog elszigetelődésben. Tudtuk, Lili valahol

a közelben ül, fészkén meglapulva. Nem ugrik fel éktelen kotkodácsolással, ahogy illenék, hanem azt várja, hogy megtaláljuk őt. Volt úgy, hogy Jójó találta meg a tyúkot, volt amikor mi. Ilyenkor Lili elégedett kotyogással fölugrott fészkéről és eltűnt a magas fűben. De kotyogásából tudtuk, hogy örül nekünk. A még meleg, hófehér tojás azé lett, aki megtalálta. Én és Miklós fölváltva osztoztunk meg rajta, — héját föltörtük s a tojás tartalmát úgy nyersen lenyeltük. Jójó héjastól bekapta és jóízűen megropogtatta. A szájáról lecsorgó, szőrébe ragadt, árulkodó foltokat, Miklós törölte le piszkos zsebkendőjével.

Lili megöregedett. Zsírosan fénylő, hófehér tollai megszürkültek. Nem engedtük levágni, végelgyöngülésben halt meg. Jójót, Pista inas, érthetetlen módon, apáék engedélye nélkül, kiherélte. Attól fogva életunt, szomorú kutya lett belőle. Nyáron az árnyékba húzódva aludt, télen a meleg cserépkályhának vetve hátát, egykedvűen nézett maga elé. Macska, veréb már nem tudták felvidítani. A csontot csak elfogadta, de nem ugrált érte, nem játszott vele. Jójóval és Lilivel valami elmúlt, aminek akkor még nem tudtam nevet adni. Ma már tudom: a gyermekkor kellékei töredeztek szét lassan, de kérlelhetetlenül. Jójót még életében meggyászoltuk Miklóssal.

7.

Pusztán nőtt, egészséges, virgonc gyerekek voltunk, hajlékony, nevelhető természettel, — szülők, nevelőnők feszes istrángján tartva. Állatok közt éltünk, szerettük azokat, — mégis voltak percek, amikor kegyetlenek voltunk velük. Emlékszem, milyen érzéketlenül kapartuk ki, hegyesvégű botunkkal, a még élő csigákat, vagy szúrtuk gombostűre a szarvasbogarakat vagy a bársonyos éjjeli lepkéket. Egyik ilyen kegyetlen cselekedetünk a kőrisbogár gyűjtés volt.

Robbanó erővel, nyers, kesernyés illattal tört életünkbe a tavasz. Lőkösházán, a gyümölcsfák után, a kőrisbokrok virágoztak a leghamarabb. Fulladoztunk a keserű, erős illattól. Ezeket a fürtös, fehéren virágzó bokrokat, egyik napról a másikra, a nünükék családjába tartozó, fémcsillogású, zöld, hosszúkás bogarak lepték el. Ezerszámra nyüzsögtek a bokrokon, egyhangú, éles zümmögéssel. A patikusnak gyűjtöttük őket, egy gyógykenőcs előállítására. Miklós és

én, reggeli után, szélesszájú befőttes üveggel kezünkben, gyűjtésbe kezdtünk. Magamhoz húztam egy fürtös, virággal teli ágat: tenyerem hirtelen megtelt kapirgáló bogarakkal. Amelyik kicsúszott ujjaim szorításából, az nagy, magas ívben visszarepült a bokorra. Fejem fölött zölden csillogott a levegő. Amikor megtelt az üveg, száját zsírpapírral lekötöttük. Szorgalmasan dolgoztunk mindaddig, amíg Miklós elejtett egy üveget. A törött üveggel együtt, bennünk is eltört valami... A még élő kőrisbogarak kiszabadulva szűk börtönükből, visszarepültek a bokrokra, — de nagyrésze összenyomorítva, döglötten feküdt lábunk előtt. Émely és undor elvette kedvemet a további gyűjtéstől. A játék megszűnt élvezet lenni, ellobbant bennünk a lelkesedés. Miklós a konyhába ment, kenyeret vágott magának, vastagon megkente tejföllel, megsózta, megpaprikázta, — jó étvággyal megtízóraizott. Ő így zárta le a délelőttöt. Én gondolni sem tudtam evésre. Orromban, szájamban még éreztem a bogarak kesernyés, olajos szagát, karomon, nyakamon érdes kis lábuk kaparászását. A kert végébe menekültem, a fenyők közé, — oda, ahol a fák nedves árnyékában a gyöngyvirágok nyíltak. Hűs levelük közé feküdtem, sírással küzködve. A virágok mézes illata arcomat cirógatta. Ott, lassan, egyedül kibékültem önmagammal. Kibékültem azzal az érthetetlen fájdalommal, amely ok nélkül és váratlanul anynyiszor torkonragadott. Megnevezhetetlen szorongás, görcsös fulladás kínzott, — valami fájt, rettenetesen fájt, de hogy mi, azt már nem tudtam volna megmondani. Más voltam mint a többiek, mintha bőrömről egy réteg hiányozna. Betegesen érzékeny, szeszélyesen hangulatos voltam, de csak azért, mert erősebben válaszoltam mindenre, mint a többiek. — « *Más vagyok, mint más, Minek is tagadnám / Lásd, a föld kibillen alólam, és mint / Visszatérő láz, kamasz éveim vad / Gőgje megujul.* » — írja Babits: *Medvetánc* című versében. Ez a sehová se tartozás, elkísért egész életemben...

8.

Kiemelem a harmadik papírlapot. Sötétnyomatú fényképmásolat, sűrűn nyomtatott, apró betűkkel:

PALLADIÓ HATÁSA LŐKÖSHÁZÁN

A ma Békés megyéhez tartozó Lőkösháza területét 1725-ben kapta meg Edelspacher Zsigmond császári lovastiszt. Nőági örököse, Bánhidy János az 1770-es évek egyikén szokatlan módon nősült. Jómódúnak mondott velencei patrícius család leányát vette feleségül, Capretta Krisztina Annát. A velencei asszony veje Vásárhelyi János volt a mai ún. Bréda-kastély építtetője, Arad vármegye alispánja, egyike az első lótenyésztőknek. Behatóan foglalkozott irodalommal, művészetekkel, és nagyértékű könyvtárat is gyűjtött. Ő maga is sokat írt, gondolatai, elképzelései, megyegyűlési beszédei, sőt néhány szépirodalmi novellája is fennmaradtak könyvtárában. A könyvtár és a kéziratgyűjtemény 1906-ban az Arad Városi Lyceumba került.

Sajnos az általa építtetett kastély eredeti formáján azóta sokszor változtattak, eredeti hatására ma már csak következtetni lehet — Palladio vicenzai Villa Rotondája nyomán. Ez a belső terében kör alaprajzú, lapos kupolával fedett épület kívül négyszögű, oromzatos oszlopos portikusszal díszes, előtte soklépcsős homlokzattal kiképzett épület mind a négy oldalán azonosan volt kialakítva, az 1550-es években. A lőkösházi kastély építési idejét nem tudjuk, sem építészét nem ismerjük. Úgy tűnik azonban, hogy 1810 táján épülhetett, talán Pollack Mihály műveként (?). A lőkösházi kastélyok között mindenesetre a legrégibb. Eredetileg természetes homokbuckára épült, és alaprajza követi a vicenzai villáét. Szerkezeti és díszítő elemei is az itáliai palotára emlékeztetnek, bár rendkívül leegyszerűsített formában és anyagban. Egy köralakú és magasan kiemelkedő kupolás középterem — de nem lapos kupolával — kupolájának metszőpontjában egymásra merőlegesen helyezkedik el a két fő traktus. Homlokzataikat kőalapokon nyugvó 4-4 kőoszlop díszíti, háromszögű oromzattal. E két főtraktus tehát itt is keresztet alkot, mint a vicenzai palota. A négy homlokzat egyikén kocsifelhajtó fut az oszlopsor alá. A kereszt-traktus két homlokzatának oszlopai nem hordanak födémet, hanem csak díszítő elemként a kiemelkedő háromszögű oromzatokat tartják.

Az 1870-es években végzett átalakítás a csatornákra néző homlokzat belső oszlopsorát megszüntette és az így nyert teret beépítette. Egy későbbi, 1921-22-ben végzett átalakításkor elbontották az aláhajtót a főhomlokzat alatt, valamint az északi homlokzat oszlopos oromzata helyére egy kiugró helyiséget építettek. 1945 óta sajnos ezek az átalakítások gátlástalanul folynak tovább.

A kastély eredeti állapota azonban ma is felismerhető. Az oszlopok, a körterem erkélyét tartó főkonzolok eredetiek, és eredeti a hatalmas alagsor, mely borospincének készült, és bejárata ma is a régi. Összegezve az elmondottakat, kétségtelen, hogy a kastély építésére ihletett Vásárhelyi János részint olasz feleségétől nyert ösztönzést — akinek gyermekkori emlékei fűződhettek a Velencéhez közel fekvő Villa Rotondához — másrészt saját kulturáltsága is elősegítette a Palladio-hatású kis kastély megépítését.

Májer Tibor

Nem szerettük Viktor bácsit és Ilona néni. A kastélyt sem szerettük, a maga hűvösen gőgös szépségében, mert ösztönösen éreztük, hogy éppen olyan rideg és szigorú, mint két lakója. Egyedül a megérkezés volt izgalmas, amikor apa két szép pejlova fölfutott a könnyű Eszterházy-hintóval a dombraépült, fehéroszlopos bejárat elé. A kupolás csarnok márványkövén hangosan koppantak gyermeklépteink, amit Ilona néni ingerült fejrándulással helytelenített. A velencei stílusú társalgóban kék kinai vázák, hűvösen csillogó jáspis figurák szimmetrikus merevségét utáltam; a komoly bútorokkal, aranyrámás képekkel zsúfolt szoba makulátlanul tiszta volt, — mégis, mintha sejtelmes bomlás porrétege fedett volna be mindent. A selyembrokát függönyszárnyak több helyen foszladoztak, — Ilona néni kétségbeesetten kopogott botjával a padlón, amikor Miklós megrántotta az egyiket. Bútor és kép szépségét akkor még nem tudtuk értékelni, — csak annyit éreztünk hogy a ház halott. Nevetés, kiáltás soha nem hangzott el falai között, a félhomály ugyanolyan életfeltétele volt, mint a kínos rend és a percre működő pontosság. Nem tudom, mi szenvedtünk-e jobban, vagy ők, az biztos, hogy anya érezte legkínosabban magát. Ismerte virgonc természetünket, de érezte a két öreg idegenkedését is, amikor betörtünk a ház kriptacsöndjébe.

A kertet sem szerettük, — más volt mint a miénk, — hideg és mesterkélt. Keményszárú, húsoslevelű kannák (canna indica) magasodtak mereven a virágágyakban, — amíg nálunk otthon méz csordult a petuniákból s vidám színfoltokban virágoztak a kövér muskátlik, a borzas veronikák. Kinevettük a geometrikus formákra nyesett bukszusokat, a símára nyírt pázsiton bukfenc-versenyt rendeztünk. Ilona néni nem tűrt meg állatot a házban, Viktor bácsi vadászkutyáit az intéző gondozta a tanyán. A kastély csak egyszer egy évben kelt életre, de akkor a maga klasszikus szépségében: a téli nagyvadászatok idején. Országos viszonylatban is híresek voltak Viktor bácsi fácánvadászatai.

A kert végében, öreg tölgyek két sora közt, gyalogút kanyargott a fehérre meszelt, hegyestornyú kápolnáig. Akkorka volt ez a kápolna, hogy bent, kétoldalt, csak négy-négy padsor fért el benne. Mint gyermek nem sejtettem, hogy ebben a kápolnában lesz az esküvőm, de azt sem, hogy a háború végeztével, rosszindulatú emberek lebontják ezt a kis kápolnát az utolsó tégláig, csupán a rombolás, a bosszú ösztönétől vezetve.

Az oltár fölött szent Anna képe függött, cirádás, aranyozott fakeretben. Szent Anna ölében nyitott könyv, kék palástja laza redők-

ben terül szét a földön. Mellette a gyermek Mária áll, keze anyja karján. Nyitott, szőke haja a vállára omlik. A két női alak mögött zöldellő dombok, sötétedő ciprusok s egy kanyargó patak. Nem tudom melyik híres olasz festő művének másolata volt ez a festmény, — Perugino, Andrea del Sarto? — de a dimbes-dombos, ciprusokkal tűzdelt háttér toszkán tájat ábrázolt. Mint gyermek még semmit sem tudtam a festészetről, — de arra emlékszem, hogy órákig ültem a kép előtt és elgyönyörködtem benne.

Egy nap, szekér állt meg a kápolna előtt és Antal bácsi, apám bognára szállt le róla. Gyors, ügyes ujjakkal leszerelte a képet az oltár faláról s a kocsissal együtt a szekérre erősítette. Szent Anna hozzánk került a kocsiszínbe. Megjött Erzsébet néni Pestről.

Erzsébet néni anyám húga volt, szőke, duzzadt száju, pajkos és durcás egyszerre. Akkor még festett. Szőnyi István tanítványa is volt egy évig. Később, évek múlva, a festést fölcserélte az írással. « *Harminc szőlőskosár* » című novellás kötete a háborús évek alatt jelent meg és Erzsébet nénit egyszerre elismert íróvá avatta.

A kép közel állt a kocsiszín ajtajához, hogy elég fényt kapjon. Mögötte a félhomályban: az öreg fedeles batár, a könnyű homokfutó, a lengyelhintó és a mi pónifogatunk szorongtak egymás mellett. Közelről a festmény kíméletlenül megmutatta sebeit. Szent Anna arca foltos volt, mint a leprásoké, palástja színehagyott. Mária félkarja könyökből hiányzott; a dombok lágy vonala itt-ott megtört, mintha köd fedte volna be őket.

— Nézd! Vak ez a festmény! — kiáltott föl Erzsébet néni és beletúrt szőke hajába. Festéktől ragadós köpeny volt rajta. Mellette kis asztalon színektől lángoló palettája, számtalan tubus, üvegecskékben terpentin, lenolaj; foltos rongyok és legalább húsz-húszonöt kisebb-nagyobb ecset.

— Maradhatok? — kérdeztem áhitattal.

— Nem bánom. De ha megmukkansz, elküldelek!

Szatyrából lapos kis kést húzott elő, olyasfélét, mint a kőművesek vakolókése s óvatosan, szinte gyöngéden kapargatni kezdte a kép egyik sarkát. Szárazon hullott le a megrepedezett olajfesték.

— Szégyen! — mormogta nagynéném. Ujjaival finoman végigtapogatta a vásznat, olyan figyelemmel, mint ahogy az öreg Molnár doktor tapogatta a hátunkat, amikor köhögtünk.

— Most elmondom neked, hogy kell egy ilyen beteg képet kijavítani. Először lekaparom a megszáradt és megrepedezett olajfestéket.

Utána lekefélem a vásznat, egy puha kefével, majd bedörzsölöm lenolajjal, hogy rugalmasságát visszakapja. Csak azután látok hozzá a renováláshoz. Tudod mire kell vigyáznom? Arra, hogy csupán orvosa vagyok a képnek, nem alkotója. Értesz?

Nem mertem megszólalni, nehogy elküldjön, csak bólintottam. Elképzelni sem tudtam, hogyan lesz ez a színtelenre vakart kép újra olyan elevenen tündöklő, mint amilyen egyszer volt. A vakarókéssel Erzsébet néni, mintha az én bőrömet is kaparta volna, — libabőrösen ültem mellette.

Kényes, hosszadalmas munka volt a festmény megtisztítása. Amikor eluntam, újra játszótársa lettem az elárvult Miklósnak. Máskor Erzsébet néni küldött el, mert ideges volt, vagy türelmetlen. Olyankor átmentem a kocsiszínnel szomszédos parádés-istállóba s leültem a lócára. Csipős ammoniák, por, széna és kocsikenőcs fanyar szagában ültem a félhomályban. Csönd volt. Mély, meleg béke. Egér motozott a széna között, a keskeny istállóablakon behulló napfény megaranyozta az egyik pej fényesre kefélt tomporát. Időnként felhorkant egy ló, — anyám hátaslova kíváncsian hátrafordult és rámtekintett feketén csillogó, meleg szemével.

Elérkezett életem első festőleckéje is. Erzsébet néni szent Anna palástjának színkeverékével bajlódott, — lelkendező és ideges volt egyszerre. Úgy tűnt, mintha hozzám beszélne, pedig önmaga megnyugtatására hangosan gondolkodott.

— Négy színt nyomok ide a palettára: ultramarint, kobaltot, colint és párizsikéket. Ettől az utóbbitól félek, nehéz szín. Bőven adagolom a fehéret, — nézd milyen nyúlós. Ide jönnek a zöldek: krómoxid, veronai és kobaltzöld. A palást kékeszöld árnyalatát kell eltalálnom... Nézzük csak... — összeráncolt homlokkal keverte ecsetjével a puha olajfestéket, majd ráfestett a próbavászonra. — Nem jó! Még egy kis zöld... talán egy csepp fehér...

Orromat megcsapta az olajfesték fanyar, erős illata. Szomjasan beszívtam. Tágranyílt szemmel figyeltem Erzsébet néni kezét, lestem színeit a próbavásznon.

— Ez az! — kiáltottam föl hirtelen, ugyanakkor majd elharaptam a nyelvemet, ijedtemben.

A várt pofon helyett Erzsébet néni ragyogó arccal fordult felém.

— Nem gondoltam, hogy nem csak látod, de *érzed* a színeket! Enélkül az érzékenység nélkül, hiába is vennél ecsetet kezedbe. Figyelj ide: ennek a festménynek a palást a középpontja. Ahhoz hangolódik a többi szín.

A megfestett palásttal egyszerre életre támadt a kép. A további munka már csak befejezés volt: szent Anna öreg, barna arca a hófehér főkötő alatt; a nyitott könyv lapjain a fekete betűk, a dombok lágy, töretlen vonala, az ezüstösen csillanó patak, a sötéten magasodó ciprusok. Mária szőke haja újra haj volt, kék ruhája puhán omló ruha.

Amikor hetek elmúltával a kijavított kép előttünk ragyogott tökéletes színharmoniájában, Erzsébet nénivel sírva-nevetve egymásra borultunk.

9.

Az elemit, mint magántanulók, otthon végeztük. Vitéz Eleméry Antal volt a tanítónk, jól emlékszem rá, — ő sem akarta, hogy elfelejtsem, mert emlékkönyvembe, — melyik lánynak nem volt akkor emlékkönyve, — ezt a két soros versikét írta, gyöngybetűivel. « A betűvetés tudományába én vezettem be, legyen az idők múltával is, kedves emléke. » Szelíd, türelmes ember volt, vékony, aranykeretes szemüveggel, símára borotvált arccal, világosbarna hajjal. Délelőtt a gazdasági cselédek és a szétszórt tanyák parasztgyerekeit tanította az országútra néző iskolaépületben, — délután följárt hozzánk, hogy minket is megtanítson a « betűvetés tudományára. » Nagy ritkán, főleg magánvizsgáim előtt, anyáék megengedték, hogy lemenjek az iskolába és az első padban ülve, megszokjam a nyilvános feleltetést. A falakon — a légypiszoktól pettyes ablakok között — Magyarország hegy és vízrajzi térképe függött, bogarak, lepkék rajza és az ÁBC kis és nagybetűi. A durván ácsolt deszkapadlót feketére pácolta sok sáros bakancs. A padok bicskák és tollhegyek sebhelyeit viselték magukon, — a katedra egy dobogón állt, mellette nagy fekete tábla. Barna Mariska, a gazda lánya ült mellettem, boldog és elfogódott voltam egyszerre. Az iskola szegényszagához még por, trágya és zsírszag is keveredett. A tanterem ablakai alatt az Eleméry család tyúkjai kapirgáltak, — nem messze disznó röfögött óljában. Az iskolateremmel szomszédos szoba Eleméryék konyhája volt. Manci néni, a tanító felesége, az első elemisták tanítónője, óra közben kikiszaladt, hogy megkeverje a tűzön levesét. Süketnéma lánya naphosszat a lépcsőn ült, belebámulva a semmibe. Bubi, a tanítóék fia, Miklós jóbarátja volt. Az osztályban külön ültek a fiúk, külön a lányok. A fiúk addig viháncoltak, nevetgéltek, amíg a tanító rájuk

nem dörrent. A lányok, ölükben összekulcsolt kézzel, csendben ültek — néha összesúgtak, — én és Mariska voltunk a beszédtéma. Rajongtam Mariskáért, aki csöndes, szelíd lány volt, ügyesen varrt, — együtt varrtuk a babaruhákat, amikor a tanyáról följött hozzám játszani.

Ebben az iskolában végeztem a parasztgyerekekkel együtt, első szentáldozásomat. Egyszerű, fehér ruhát viseltem, csak a tüllfátyol és a fehér térdharisnya különböztetett meg a többiektől. Előző délután sorra meggyóntunk Reibel Mihály esperes úrnál, aki Eleméryék ebédlőszékén ült, a katedra mellett, tenyerébe hajtott fejjel. Eléje térdepeltem a fekete deszkapadlóra s egy hang sem jött ki a torkomon. Nem tudom meddig tartott ez a szorongató csönd, amikor tenyere mögül, álmosan megszólalt az esperes:

— « Nos, kislányom? » Minden erőmet összeszedve kinyögtem első bűnömet.

— « Loptam. » — Emlékszem, a pap hirtelen fölkapta a fejét, mintha kígyó csípte volna meg, s hüledezve rámnézett. — « Loptál? Te? » —.

Ebben a « te » szócskában minden benne volt. Apám birtoka, anyám hűvös elzárkózása a vele nem egyenrangúakkal, szelíd természetem és még annyi minden más... — « Loptál? » — ismételte meg újra s én éreztem, a bíztatást, amellyel sürgetett, hogy cáfoljam meg önmagamat. Nem tudtam mit felelni, mélyebbre hajtottam a fejem.

Milyen tudatalatti ösztön, érthetetlen bűntudat hajtott — és hajt ma is — hogy mások előtt mindig a legrosszabb színben mutassam meg magam? Az emberek legtöbbször szépítik fogyatékosságukat, hibáikra mentséget keresve. Iszonyú érzékenységemben kegyetlenül szigorú voltam önmagamhoz, soha nem engedve az önbocsánatnak. Nyolc éves koromban már önmagam kérlelhetetlen bírája voltam.

Amikor anyáékkal először fölutaztam a fővárosba, Olga nagymamához, mi gyerekek, kisasszonyunkkal együtt, nagymamától nem messze, egy elszegényedett « úrinő » lakásában aludtunk. Nehéz, sötétvörös bársonyfüggönyökre emlékszem, rézgombos, széles ágyra, amelyben együtt aludtam Miklóssal, porcelán csecse-becsékre, sötét, nehéz bútorokra. A porcelánok Miklós viháncolásai után hamar eltüntek, — maradt a bársony titokzatossága, a túlzsufolt szoba idegen és mégis vonzó légköre: suttogások, halk sikolyok, fojtott vitatkozások szűrődtek át a szomszéd szobából. Különös hangulata volt annak az albérleti szobának. Megtermett háziasszonyunk egész nap fodros pongyolában járt, vöröses szőke haját magasra föltornyozva

fésülte, — valahogy ilyennek képzeltem el magamban a színésznőket... Talán az volt, talán más... csak Olga nagymama nem tudta! A vörösbársony-függönyös szoba emléke sokáig kísértett engem.

Olga nagymama sokat betegeskedett, szíve gyönge volt, asztma is kínozta — majdnem mindig feküdt. A Bethlen-udvar ötödik emeletén lakott, szép, komoly bútorok, szigorú ősök képei között. Finom szépségét még a betegség sem tudta elhomályosítani. Konyhájának ablaka egy nyitott folyósóra, a háztömb belső udvarára nyílt. Lőkösházán, fáramászás közben, sose szédültem, — de ott, a keskeny korlát védelme mögött, lebámulva az udvar tátongó mélységébe, forgott velem a világ. Húzott és taszított a mélység, miközben gyomrom fájdalmasan görcsbehúzódott.

Kisasszonyunkkal sokat sétáltunk a városban, hogy jelenlétünkkel ne fárasszuk nagymamát. Egyik ilyen sétánk alkalmával betértünk egy budai élelmiszer üzletbe. Ragyogó villanyvilágítás, síkos fények, a polcokon ízlésesen föltálalt, ínycsiklandozó ételek, árúcikkek. Soha nem láttam ilyen üzletet, — egyáltalán semmiféle üzletet nem láttam addig életemben, a Weiss bácsi sötét, rosszszagú boltján kívül, az állomás mellett, ahova selyemcukorért bicikliztem le időnként. Mi nem falun, hanem pusztán éltünk. Apám birtokán kívül nem volt más lakott hely körülöttünk, csak az állomás, — amely egyszersmind határállomás is volt Magyarország és Románia között, — s a hozzánk tartozó tanya. Hat kilóméterre volt tőlünk a legközelebbi falú, tizenkettőre a szomszédos község. A főváros olyan hatással volt rám, hogy szinte összenyomott. Csörömpölő villamosok, surranó gépkocsik, emeletes házak, mosolytalan emberek. A házakban villanyvilágítás, — mi még akkor lámpával világítottunk, — gombnyomásra működő fölvonók. A kirakatok és az élelmiszer üzletek hatottak rám a legjobban. Egyik ilyen élelmiszerüzletben elámulva a felvágott húsokon, sajtokon, egzotikus konzerveken, nyitottszájú zsákot pillantottam meg az egyik polc alatt, tele babhoz hasonló, barna szemekkel. — Mi ez? — kérdeztem kisasszonyomat. — Amerikai mogyoró, — válaszolta. — Vegyünk belőle, — néztem a zsákot vágyakozva. — Úri gyerek nem eszik amerikai mogyorót. Nem illik, — intett le a kisasszony. Hamarosan kiszolgáltak bennünket, vittük haza a vacsorára szánt főtt sonkát, a darab sajtot. De nekem, mélyen a zsebemben, *egy szem* amerikai mogyoró lapult.

Mindezt hosszú lett volna Reibel bácsinak elmondani, így csak bólintottam s nem mertem a szemébe nézni. Többi « bűnöm » nem volt arányban első bevallott vétkemmel. A pap elmormolta fejem

fölött a föloldozás latin szavait, kimérte a penitenciát, — jöhetett a következő gyónó. De amikor fölálltam, hogy távozzak s lopva arcába pillantottam, mintha szomorú csalódást olvastam volna ki tekintetéből.

10.

Az elemi iskola végeztével kikerültünk falusi tanítónk keze alól, « kinőttünk » a tanyai-iskolából. Megszűnt a nagy szabadság, befejeződött az a közvetlen, szinte családias kapcsolat, amely minket tanító bácsinkhoz fűzött. Szüleim Miklóst a kalksburgi jezsuita kollégiumba, engem Pestre, a sashegyi francia apácákhoz irattak be, bennlakónak. Életünk dimenziója ettől fogva hirtelen megváltozott. De tulajdonképpen, milyen is volt az az intézet?

Nekem, — szabadban élő, állatokkal barátkozó vidéki gyermeknek, — börtön. Szigorúan szabott, sötétkék egyenruhánkban, kemény klott köténnyel, vastag patentharisnyával, kivétel nélkül mind csúnyák voltunk. Amikor kikerültünk a « világba », csodálkozva fedeztük föl egymáson a szépet. Én is kivirágoztam, mint a prousti « *jeunes filles en fleurs* », — mégis eltörölhetetlenül bennem maradt az önelégedetlenség kínzó érzése. Nem lehet büntetlenül a csúnyaság tudatával élni, anélkül, hogy valami ne maradjon meg belőle.

Torokszorító fájdalommal búcsúztam el anyától a vakáció végén. Már az intézet fogadószobájában, a « *parloire* »-ban, megcsapott az a különös, nekem első perctől fogva ellenszenves intézeti szag: viasz, szárított virágok, öreg bársonyok, szappan és tömjén különös keveréke, amelyhez valami hideg, szinte antiszeptikus szag is keveredett. A ház tisztasága inkább orvosi műtőre, mint iskolára emlékeztetett. Tárgyilagosan nézve, szép, új, világos épületben éltünk, széles folyósókkal, világos tantermekkel, — de a szürke falak, a dísztelen, üres folyósók, a függönytelen ablakok ridegsége nekem a börtönt juttatták eszembe. A tantermek egyetlen dísze, a fa-feszületen kívül, egy Mária-szobor volt. Virág csak a kápolnát diszítette. Idegeimben még benne rezgett a lőkösházi nagy kóbórlások íze, még enyém volt a kert, a szérű, a határ, — mi sem volt természetesebb, hogy abban a kőfallal körülkerített épületben, rabnak éreztem magam.

A hálóteremben, ahol fehér függönyökkel elválasztott fülkékben aludtunk, az ajtó melletti nagyobbik fülke, a szobafelelős apácáé volt.

Vakáció után, amikor a honvágytól nem tudtam aludni, a neszekre, a zörejekre figyeltem. Harminc alvó leány egyenletes lélegzésére, a vetkőző apáca kikeményített, fehér gallérgombjának kis pattintására. Halk vízcsobogást hallottam, enyhe reccsenést, az alvásra készülő apáca halk sóhaját. Kurtán csörrent a rózsafűzér, — majd csönd. Kékfényű körte égett az ajtó fölött. Télen szél zörgette az ablaküvegeket. Csukott szemem Lőkösháza éjszakáját kutatta. Ismerős hangon nekem ugattak a kutyák, az öreg ház barátságosan nyögött, anya motozott a szomszéd szobában. Otthon minden hozzámtartozó volt, ismerős, meleg. S bár a teremben harmincan voltunk, mégis mindegyikünk önmagára volt utalva egy személytelen, szigorú regula foglyaként.

Télen, a betegszoba-felelős apáca, Soeur Verbéna, hálóteremből hálóterembe járt s a nyitott ajtóban kanalával halkan megkopogtatta a kamilla-teával teli kancsó oldalát. Erre a kis csörrenésre melegség támadt a szívem körül. Fogmosó poharammal a kezemben, hálóköpenyben, kiléptem fülkémből és Verbéna testvérhez siettem. Jól illett rá a neve, — olyan volt, mint valami sötétszirmú virág. — *Est-vous enruhmée, mon enfant?* — kérdezte szelíden, miközben tekintete fürkészve kutatta arcomat. — *Un peu, ma soeur*, — feleltem halkan és elpirultam. Ritkán és tehetségtelenül hazudtam. Verbéna nővér bólintott, mint aki mindent tud és poharamat féligöntötte kamilla-teával. Igy adta finoman tudtomra, hogy mivel nem vagyok náthás, nem illet meg az esti tea. De ugyanakkor sajnált, ezért nem volt szíve megtagadni tőlem ezt a kis örömet. Valószinűleg sejtette, hogy azzal a forró, cukros itallal honvágyamat igyekeztem csillapítani.

A szigorú, sokszor a ridegségig eltúlzott intézeti szabályokat lelki erőszaknak éreztem. Egyik ilyen erőszakos intézkedés a kötelező hajnyírás volt. Érkezésünkkor, az arra kijelölt apáca, hajvizsgálatot tartott, majd elküldött a hajnyíró apácához. Ennek az intézkedésnek nem csupán higéniai alapja volt, — hosszú hajunk ápolására nem lett volna időnk, — hanem hiúságunk legyőzése is. A hosszú haj szép és nőies, — az intézet nevelési célja pedig az volt, hogy se szépnek, se nőiesnek ne érezzük magunkat. Az olló hideg érintésére végigömlött bennem a forró indulat. Előttem a padon, úgy gubbasztottak a félig megkopasztott lányok, mint tollukat vesztett csirkék. Hetenként egyszer fürödhettünk. Ingben. Az előírt intézeti kelengyében fürdőing is szerepelt. Nyolc éven keresztül mindig ugyanabban az ingben fürödtem, amellyel megérkeztem, bármennyire is

nőiesebb lettem, ahogy múltak az évek. Én, — ott ahol kellett, — lágyan gömbölyödtem, az ing egyre jobban szűkült, úgyannyira, hogy a végén az már úgy tapadt rám, mintha a második bőröm lenne. Függönyökkel elválasztott kabinokból állt a fürdőterem, — gőzre és szappanszagra emlékszem, — s a hátamat dörzsölő apáca halk hangjára: — *Dépéchez-vous! Dépéchez-vous!* — Ez a két rövid, egyforma mondat volt mindennapi életünk mottója. Mindig és mindenütt sietni kellett, — de különösképpen a fürdésnél. Pedig milyen jó lett volna elnyúlni a meleg vízben, élvezni azt a boldog pillanatot. De az is lelki edzésünkhöz tartozott, hogy szigorúan tilos volt lustálkodni a fürdőkádban. Az már örömet, élvezetet jelentett volna, míg nekünk, az első naptól fogva, meg kellett tanulni, hogy soha, semmiben nem szabad engedni a «testnek. »

Reggel hatkor hangos *sursum corda*-val ébresztett az apáca. Álomittasan ugrottunk ki az ágyból és estünk térdre a hideg kövön. *Habemus ad Dominum.* Soha kedvetlenebb imádság nem szállt égnek, mint az az álmosan ledarált reggeli ima. Ima után ágyazás, mosdás, öltözködés, — minderre húsz percünk volt, — s már indultunk is, fejünkön fekete fátyollal, a reggeli misére. A misét félig átaludtuk. Papunk, akit röviden Tiszinek becéztünk, szintén álmos volt, így röviden misézett. Csak az apácák térdeltek elmélyedve és mozdulatlanul. Késést szigorúan büntettek. Az intézeti élet percre beosztott fegyelme úgy hozzászoktatott a pontossághoz, hogy később sem, kint a « világban », nem késtem el soha semmiről.

Az *Ita missa est* után fegyelmezetten és szó nélkül az ebédlőbe vonultunk, osztályok szerint, sorban. Tejeskávét kaptunk reggelire, kis darab vajjal. Lekvára csak annak volt, aki csomagot kapott otthonról. Az illatos lőkösházi lekvárok megédesítették sok reggelimet.

Reggeli után, mielőtt megkezdődött volna a tanítás, negyedórás lelki akrobatizmuson kellett átesnünk. Előző napi viselkedésünkről és szorgalmunkról kellett osztályzatot adni önmagunknak. Alapjában véve önismeretre nevelő rendszer volt ez a szokás, szerzeteseknél mindennap gyakorolt regula. De mi nem voltunk szerzetesek, s mint annyi jó elgondolásból, ebből is több rossz, mint jó származott. Az önismeret és önbírálat lelki érettséget föltételez, — mi viszont fiatalok és éretlenek voltunk. Ahogy egy osztálytársnőm, évekkel később megjegyezte: hivatalosan megtanítottak hazudni. A magabiztosak, a ravaszkodók, a jól helyezkedők a legjobb jegyet diktálták be önmagukról, — amíg a bizonytalanok, az aggályos természetűek, — köztük én is, — leértékelték önmagukat. Emlékszem, egy nap, a

reggeli jegyosztásnál, megjelent az intézet általánosan utált főnöknője és a legsúlyosabb büntetésre, a keresztvesztésre ítélt el egy lányt. Az a lány én voltam.

A nagy gyermekkori igazságtalanságok emléke legtöbbször elkísér egy életen át. A gyermek, mint olyan, ösztönösen igazságszerető és elismeri a megérdemelt büntetést. De semmi sem tud úgy felháborítani egy fiatalt, mint az érdemtelen vád és az igazságtalan büntetés. A nyakunkban hordott kereszt elvesztése a legsúlyosabb büntetések közé tartozott. Akit ez ért, azt eltiltották a vasárnapi látogatóktól, csomagot nem kaphatott, szüleit az intézet a fegyelmi vétségről azonnal értesítette, társai riadtan vagy kárörömmel néztek rá, az apácák jéghideg viselkedése csak fokozta az áldozat kitaszítottsági érzését. De mi volt az én vétkem, amelyet ilyen súlyosan büntettek?

Paradox módon, egy baráti érzéstől vezetett jócselekedet. Egy nálamnál fiatalabb lány, akihez jó barátság fűzött, betegen feküdt az intézet betegszobájában. Megsajnáltam, ezért elhatároztam, hogy megörvendeztetem egy szentképpel. (A szentképgyűjtés mindnyájunk « hobby »-ja volt). Az egyik tízperces szünetben fölosontam a betegszobába, ahol társnőmet egyedül találtam. Kezébe nyomtam a képet és suttogva gyógyulást kívántam neki. Öt percig sem tartott a látogatás.

Ki lehetett az áruló? Valószínűleg Szilveszter nővér, a betegosztály második apácája, Verbéna nővér segítőtársa, — de ezt nem tudtam meg soha. Máig sem tudom magamnak megmagyarázni a főnöknő robbanásig felfokozott dühét. Némán és érthetetlenül álltam a dermedten hallgató lányok között, a rám zúdúló vádakat hallgatva. Tudtam, hogy vétettem a regula ellen, mégsem éreztem bűntudatot, mert cselekedetem indító ereje, a szeretet volt. Sokkal később, évek múlva, találtam magyarázatot a főnöknő felháborodására. Az apácák minden barátságban *une amitiée particuliére*-t sejtettek, beteges ragaszkodást, eltorzult szeretetet. Ezzel gyanusított volna a főnöknő, vagy egyszerűen irántam érzett ellenszenvét így juttatta kifejezésre? A valódi okot sose tudtam meg, de ezután az eset után, még jobban utáltam az intézeti életet, mint addig.

Egy ír apáca mentett meg a vallási cinizmustól. Olyan egyéniség volt, mint amilyennek az igazi szerzetest elképzeltem önmagamban. Nem a puszta formát nézte, hanem a belső tartalmat. Gyorsharagú, önmagával állandóan harcban álló, szenvedélyes, ír természet volt. Angolt tanított s a kórust is ő vezette. Apáca testvérei nem kedvel-

ték, túlzottan antikonformistának és kegyetlenül őszintének tartották. Mi lányok, rajongtunk érte. Az ő szájából más értelme volt a sok tilalomnak, mert belső tartalmat adott azoknak. Óráján vas szigorral fegyelmezett minket, tartottunk tőle, de felnéztünk rá. Átlagon felüli pszychológiai érzékkel, mindegyikünket saját természete és nem egy személytelen regula szerint kezelt. Hamar észrevette önbizalom nélküli, félénk természetemet, — bevett a templomi kórusba és asszisztensének nevezett ki. Apró, de bizalmi feladatokat bízott rám, felkeltette bennem a felelősségtudatot és a közösségi érzést. Neki köszönhetem angol tudásomat, mert okosan és érdekesen tanított. Amikor elhelyezték, egy világ omlott össze bennem. Elég érett voltam ahhoz, hogy megértsem: a főnöknő féltékenysége volt elhelyeztetésének oka. Nevelési módszere messze megelőzte az akkori idők pedagógiáját, hangja túlságosan okos volt és merész. Haláláig leveleztünk. Mint férjes asszony Kristófot is bemutattam neki. Elsősorban neki köszönhetem, hogy csupán egészséges lázadással és nem végzetes lelki hasadással zárult le intézeti életem. Nem követtem el azt a hibát, amely ilyen esetekben nagyon gyakori: nem tévesztettem össze Istent egy elavult, szűklátókörű nevelési módszerrel.

Sorolhatnám a bosszantó emlékeket: kapott és írt leveleinket cenzúrázták. Az elemitől az érettségiig mindnyájunknak kiadagolták tányérunkra az ételt. Otthagyni semmit sem volt szabad. Savanyú répát, mócsingos húst vízzel nyomtunk le. Ennünk kellett akkor is, amikor nem voltunk éhesek, sűrű, nyomó, tömő ételeket. Mégis soványak maradtunk. Jobban megtanultunk franciául, mint magyarul, de műveltségünk botrányosan hiányos volt, mert az apácák erkölcsi mércéje szerint, a világirodalom legtöbb remekműve erkölcstelen volt. Önismeretre az élet tanított meg, nem a hittanóra. Védtelenül sebezhetően küldtek ki az életbe, mert arra, ami ott várt minket, nem készítettek elő. A silencium elleni vétségért komoly büntetést kaptunk, — de kint már olyan világ várt ránk, ahol alig pár évre rá, több társamat az auschwitzi gázkamrában égettek el, — ahol válás, házasságtörés, vagyonelkobzás, orosz megszállók erőszakossága, menekülés, börtön, hontalanság várt sokunkra. Hogy lehet, hogy nem törtünk össze, vagy nem züllöttünk el mindnyájan. A sashegyi intézet vas szigora olyan fegyelmet nevelt belénk, amelynek nagy hasznát vettük a ránk váró, nehéz időkben. Amikor ballagás után, búcsú nélkül, dacosan bevágtam magam mögött az intézet nehéz tölgyfakapúját, biztos voltam abban, hogy nyolc elpazarolt év van mögöttem. Ma már tudom: azok az évek nem voltak hiábavalók.

11.

Gyermekéletünk legfontosabb ünnepe a karácsony volt. A készülődés szertartásai már hetekkel előtte megkezdődtek. Első jele anya útja volt Budapestre. Az utazást megelőző napon, íróasztala mögött, ceruzával a kezében, szőke fejével mélyen a papirlap fölé hajolva, listát készített arról, kinek mit kell vásárolni. A cselédség nőtagjai kékfestéssel készült, karton ruha anyagot kaptak évenként. Inas, kertész, tyúkász öltönyre való, erős posztót. Mosónők, tarhonya készítő asszonyok ajándéka színes, gyapjú fejkendő volt, a szokásos pénzjutalékon kivül. A hűvös ídő beálltával bezárták a nyári konyhát és fönt főztek a házban. Karácsony előtt illatokra ébredtünk: füstölt sonka, pácban ízesedő vad, borban sült kappan, gesztenyés pulyka fűszeres, nehéz szagára; dió, méz, mák, vaniliás cukor porhanyós, finom illatára. Otthon készült a karácsonyfára szánt szaloncukor is, de Szidit soha nem tudtuk a készítésén rajtakapni. Narancshéj, égetett cukor, pirított mandula illatára emlékszem; savanyú tojásleves készült, ecettel ízesitett kocsonya, sziruppos sült alma. Kopogott a rézmozsár, zörgött a daráló, selyempapír zizzent, ásítottak az üres kosarak, — anya készítette a rokonoknak szánt élelmiszer csomagokat. A készülődéstől mozgalmas, illatokkal teli házban, izgalomtól reszketve vártuk a Jézuskát. Mintha minden ehhez az áhítatos várakozáshoz idomult volna: fehér hótakaró borult a kertre, puhán csendültek a hangok, kék árnyékkal ragyogtak a színek, a doromboló zöld cserépkályhából otthonos meleg áradt; csöndesebbek voltunk mi is, — de a várakozás végnélkülinek tűnt, mintha kint és bent, megállt volna az idő. Az ünnepi készülődés egyetlen zavaró pontja a hosszú német vers volt, amit a karácsonyfa előtt kellett fölmondanunk. Már hetekkel előbb elkezdtük a verstanulást, de amit egyik nap megtanultunk, azt másnapra izgalmunkban elfelejtettük. Miklós állandóan azt kérdezte, meghozza-e neki a Jézuska az annyira várt tűzoltóautót.

Az én karácsonyi szenvedéseimnek öcsém volt az oka. Miklós kivétel nélkül bukást hozott haza az intézetből, ezért büntetése az volt, hogy nem kapott ajándékot. — Igy majd megjegyzi magának, hogy tanulnia kell, — jegyezte meg apa zordan. Akkor már túl voltunk a Jézuska-hozta-ajándék korszakon, — tudtuk, Miklós üres helye a karácsonyfa alatt, apa büntetése. Amikor kitárult a nagy szoba ajtaja és előttem ragyogott a gyertyákkal teli, csillagszóróktól

szikrázó, ezüst karácsonyfa, első tekintetem nem a magam, hanem Miklós helyére esett, — és görcsbe rándult a gyomrom. Öcsém, — akit soha semmi nem hozott ki a sodrából, — a Mennyből az angyal eléneklése után, a karácsonyfához lépett, mintha mi sem történt volna, és leszakított egy szaloncukrot. Nem mutatta mennyire fáj neki, hogy nincs Mercklin, Matador... Én csak színleltem az örömet, fájt a szívem, haragudtam apára, hogy nem tudott megbocsájtani öcsémnek.

A mai nagy gyermekkultusz láttán, rádöbbenek arra, hogy bár mindenünk meg volt, még sem voltunk elkényeztetve. Igaz, más idők voltak azok. Mivel szerényebben kaptunk, mindennek jobban örültünk. Voltak játékok, amelyekkel csak egyszer egy hónapban volt szabad játszani. Betegségünk alatt, megkaphattuk a gomb-dobozt. Anya százféle gombjait kiöntöttem a takaróra és láztól csillogó szemmel, órákig eljátszottam velük. Az üres Gerbeau-dobozok fedelét legyalultattam a bognárral s képekkel, rajzokkal kidíszítettem azokat. Az az ősi szabály, hogy a « kevés sokszor több, mint a sok », nem csak a jelzők használatára érvényes, hanem egy életformára is. Mindent megbecsültünk, mindennek örültünk, mert soha semmiből nem kaptunk sokat.

12.

Kik tartoztak a szűk családomon kívül még az életembe?

Margit nagymama, egyszer egy hónapban, két vonat között, látogatott el hozzánk Aradról. Magasnövésű, szikár asszony volt, hosszú haját szorosra font kontyban hordta. Magas homlokát, szabályosan finom vonásait csak arcának ridegsége miatt nem lehetett szépnek mondani. Tiszteletkeltő egyéniség volt, akiből sugárzott a szigorúság. Érkezését nyomasztó hallgatás előzte meg minden alkalommal. Mi, gyerekek, féltünk tőle, mert szigorú és elégedetlen volt velünk. Anyám azért hallgatott, mert mit is mondhatott volna, — nagymama egy életen át kitartóan és hidegen gyűlölte. Apa, — ismervén anyja természetét, — szintén nem szólt semmit, — így, nagymama még meg sem érkezett, máris azon töprengtünk, meddig fog maradni: a négyórás vagy a hatórás vonatig... Amikor megérkezett, — mi gyerekek mentünk ki elébe az állomásra, — menyének jónapottal köszönt és hidegen csókra nyújtotta a kezét. Szálfaegyenesen tar-

totta magát, magasszárú, fűzős cipőt viselt, s nem láttam másként öltözve, mint feketében. Nagyapa ötvenkét éves korában egy gyomoroperáció után meghalt. Margit nagymama attól fogva nem hordott más színt, csak feketét. Soha nem volt tétlen; még arra a pár órára is, amit velünk töltött, hímzését magával hozta. Már mint kisgyerek éreztem mennyire gyűlöli anyámat; gyermekéveim heves konfliktusai hozzá fűződnek, mert ez a számomra megmagyarázhatatlan gyűlölet fájt nekem, — szerettem volna őt is szeretni, de anyám oldalán álltam. Sajnáltam, hogy nem olyan, mint az « igazi » nagymamák, akik kényeztetik, szeretik unokáikat s akikből szelídség és megértés sugárzik. Én voltam a szemefénye, mégsem emlékszem, hogy akár egyszer is megdicsért volna, vagy megsimogatta volna a fejem. Az a fajta embertípus volt, aki mindenkinek megmondta a magáét. Sajnáltam őt, mert öreg szobalányán kívül senki sem szerette. Mindenben csak a rosszat látta, s az embereket, — mint műkedvelő írók regényhőseiket, — a nagyon jó és a nagyon rossz két típusába osztotta.

Hogyan tudta túlzott, szinte fanatikus vallásosságát anyám iránt érzett gyűlöletével összeegyeztetni? Akár mennyit is gondolkoztam ezen, ellentmondó egyéniségét nem tudtam megfejteni. Konformista mérce szerint a « jó » asszony fajtájához tartozott, mégis többet ártott, több bánatot okozott, mint az úgynevezett « rossz » ember. Amikor meghalt, én már Kristóffal emigrációban éltem, anyám leveléből tudtam meg, hogy rámhagyta a kelengyéjét. Hófehér damaszt abroszokat, hozzávaló szalvétákkal, csipkés párnahuzatokat, kikézimunkázott türölközőket, mindegyikbe kézzel belehímezve a koronás monogram. Több mint félévszázadig őrizgette kelengyéjének legszebb darabjait, Biri szobalánya mosta-vasalta évről-évre azokat, nehogy egy is megsárguljon az állásban. Ez a kelengye, csodával határos módon, átvészelte az első háború utáni román megszállást, majd huszonöt évvel később, az oroszok fosztogatását, — megmaradt azokban az inflációs időkben is, amikor mindenki úgy szerzett magának élelmet, hogy fehérneműt adott cserébe érte. Kalandos úton, számtalan nehézségek után jutott ki hozzám, ide külföldre, az a nagy bőrönd küldemény, — s mi, akik akkor egy sívár bútorozott lakásban laktunk, szegénységben, — ámulva bontogattuk a hibátlan, gyönyörű holmit. Milyen különös, milyen bonyolult megnyilvánulásai is vannak a szeretetnek: megértő vagy gyöngéd szó helyett, nagymama azt adta nekem, ami az ő szemében a legértékesebb volt.

* * *

Aki nem volt a nagyanyám, de úgy szerettem, mintha az lett volna, az apa nagynénje, Márta néni volt. Nem messze tőlünk, túl a vasuti sínek mögött lakott fiával, egy fehéroszlopos, tágas kúriában. Ő is korán megözvegyült, mint nagymama, — menye volt Teréz dédmamának, akinek a temetésén Miklóssal nevetőgörcsöt kaptunk. Alacsony, kövérkés asszony volt, meleg barna szemmel, — keze kicsi volt és puha, hangja szelíd és türelmes. Fia iskolás éveiben ő gazdálkodott a birtokon, gyakran kért tanácsot apától; járta az istállókat, tárgyalt béressel, kocsissal, hadakozott a gazdaság férfinépével. Hetenkint többször átbicikliztem hozzá, — legtöbbször a szellős, tornácra néző konyhában találtam. Fehér kötény feszült derekán, — lencsét szemelt egy zsámolyon ülve, vagy egy készülő torta tésztáját kavarta. Sohasem láttam zsémbesnek vagy rosszkedvűnek, meg volt az a ritka erénye, hogy még egy gyerekre is tudott figyelni. Szerettem vele beszélgetni, mert kedélyében volt valami gyermeki, azonkivül csöndes, jó humora volt. A háztartás volt az öröme, abban élte ki magányos életét, miután fiatalon özvegy maradt. Nem volt művelt a szó valódi értelmében, mint általában generációjának asszonyai, de műveletlen sem; valami ősi, örök női bölcsesség volt benne, amit nem lehet könyvekből megtanulni. Nagymamával ellentétben vallási élete nem volt fanatikus, hanem átélt, formaiság nélküli. Az élet sok csapást mért rá, de ő azt, mint Isten rendeltetését, zúgolódás nélkül elfogadta.

Látogatásom tavasszal legtöbbször azzal végződött, hogy engedélyt kértem tőle, ibolyát szedni. Duplaszirmú, mélykék pármai ibolyákkal szegélyzett út vezetett veteményes kertjükbe. Biciklimet egy fának támasztottam, letérdeltem a virágok közé s az illatos, hűvös szirmokba temettem arcomat.

Amikor Márta néni meghalt, nagyon megsirattam. Azt hiszem, a legszelídebb ember volt, akit ismertem, evangéliumi értelemben. Még ma is, ha ibolyát látok, ő jut az eszembe!

13.

Mit olvastunk, mint gyerekek?

Szüleim Miklósnak az Én Ujságomra, nekem a Tündérvásárra fizettek elő. Az olvasás volt és maradt életem egyik nagy szenvedélye. De mivel soha senki nem irányította érdeklődésemet, össze-vissza nyúltam minden könyv után, ami éppen a kezembe került. Általános műveltségem hiányos volt, mert tanulmányaim mércéje az apácák szűklátókörű mértékéhez igazodott. Mint felnőtt pótoltam be azt a hiányt, amit még mint gyermek kellett volna megtanulnom. A XIX. század nagy francia novella és regényíróit az erkölcs nevében eltiltották tőlünk, úgyszintén az úgynevezett « dekadens » költőket. Még Victor Hugo verseit is cenzurázta irodalom tanárnőnk. Az ismert, nagy katolikus regényírók: mint Claudel, Mauriac, Green meggyötört, megszenvedett katolicizmusát is gyanusnak ítélték, mert szenvedéllyel, bűnnel keveredett. Adynak csak istenes verseit ismertük, József Attilának még a nevét sem hallottam iskolás éveimben. Az intézet könyvtárának *Roman Rose* könyvei nem kecsegtettek, Anyámék könyvtára nem nyújtott érdekes könyveket, — mint serdülő kamaszlány érzelgős ifjúsági regényeket faltam. Ellenállhatatlanul vonzott a betű, karácsonyi listámon első helyen mindig könyv szerepelt. Courths Mahler, Ethel M. Dell, Zsigray Julianna regényei voltak évekig kedvenceim, — a változást egy kötelező olvasmány hozta meg életembe: *Kemény Zsigmond*: *Zord Idők* c. könyve. A Zord Idők nem könnyű olvasmány! Mi volt az, ami érzelmes témákhoz szokott izlésemet egyik percről a másikra megváltoztatta? Mi hatott rám annyira, hogy még ma is emlékszem arra a döbbenetre, amely a könyv olvasásakor elfogott. A könnyű regények után a *más* hang, a szigorú, pontos fogalmazás, a nyelv nehéz, de veretes szépsége, a téma ereje és pesszimizmusa. Valami megkondult bennem, mintha messziről mély harangok zúgnának és ez a komoly, erőteljes kondulás elnyomott minden könnyű és fecsegő hangot. Érzékeny, szeretetre éhes természetemnél fogva rajongtam a romantikus témákért, a *happy-end* befejezésekért, — de azt a mély harangkondulást attól fogva állandóan hallottam önmagamban.

Sokszor elgondolkoztam azon, miért írnak az írók szomorú, sokszor kegyetlen meséket a gyerekeknek? Grimm, Andersen és a többi híres mesemondó, mintha szadista örömet talált volna abban, hogy elszomorítsa, vagy elrémítse kis olvasóit. *Wilhelm Busch*: *Max und*

Moritz kalandjai nevelő céljuk mellett brutálisan kegyetlenek. A kifejtett kukoricával együtt darává őrölt, két vásott gyerek lehet hogy intő példa akart lenni, de én kínlódva hallgattam német kisasszonyunkat. Nem mindenki egyformán érzékeny. Erre legjobb példa *Palotai Boris* kedves kis elbeszélése — *A különbség* — két kislányról és *Piroska és a farkas* meséről.

« Amikor a farkas belépett a mesébe, Panni nyugtalankodni kezdett. Egyre szaporábban pislogott egyre aggódóbbá vált az arca. Orra kipirosodott. És amikor a nagymamát bekapta a farkas, olyan hangos zokogásra fakadt, hogy kénytelen voltam módosítani a mesén... Végül is a farkas és a nagymama együtt uzsonnáztak a kunyhóban, vendégül látva Piroskát, majd később a vadászt, aki a történtek után kissé kilógott a meséből... »

« Minap Juli követelte rajtam a mesét... Eljutottunk odáig, hogy megérkezett a farkas. Juli arca a szenzáció várás izgalmában égett. — És? — kérdezte csillogó szemmel. Lehunytam a szemem. — A farkas kitátotta a száját, — mondtam olyan hangon, amely hajlamos az engedményekre. Esetleg a tátott szájat ásítássá formálom. — És? — kérdezte ragyogva Juli. — A gonosz farkas bekapta a nagymamát, — mondtam elszántan. Juli kíváncsian előrehajolt. — Melyiket? A budait vagy a szegedit? »

Valahogy én is így voltam a mesékkel, mint Panni! Benedek Elek nem is képzelte, mennyi gyötrelmes hónapot okozott egy hétéves kislánynak, amikor egyik meséjében egy fiút és egy lányt, — Miklóst és engemet, — egerekké, a boszorkányt pedig bagollyá változtatta át. A két egér-gyerek állandóan abban a veszélyben forgott, hogy bekapja őket a bagoly-boszorkány. A hatásos rajzokkal illusztrált, folytatásos mese hétről-hétre izgalmasabb lett; reszketve vártam, mikor változunk át mi is egérré, föllestem a függönyrúdra, nem ül-e ott a bagoly... A nagy irracionális gyermekfélelmek egész életre kihatnak, annál erősebben, minél teljesebb a beleélési készség. Még ma is, félelmeim megmagyarázhatatlanok és irracionálisak, éppen annyira, mint gyerekkoromban.

Szerettem a Dörmögő Dömötör könyveket, mert derűsek, megnyugtatók voltak. Mint tízévesek megkaptuk: *Jelky András kalandjai*-t és *Rákosi Viktor*: *Bobby és Csiba* történetét két kutyáról. Éveken keresztül ez volt a két kedvenc könyvem. Nem régen, egy régiségüzletben, rábukkantam Rákosi könyvére. A nem várt meg-

lepetés boldogságával vittem haza. Legtöbbször csalódással végződnek az ilyen évek múltával ujraolvasott könyvek. Velem nem ez történt. Élvezettel olvastam Serteperti báró, Trunduzia kisasszony, Pupák József történetét, Bobby érkezését a Serteperti házba, Csiba és a mészáros kutyák lázadását, végül a rókák és a farkasok harcának mesterien szemléltető, sokszor hátborzongató leírását.

« *Egy pillanat alatt rókahad vette körül a kunyhó környékét a csősz mégegyszer visszafordult s a rókák csoportjába belelőtt. Egy hatalmas, de már vén róka a lövés után hirtelen leült és elkezdett vért okádni. Úgy látszik a golyó eltalálta. Nagy zavar támadt a vadállatok között. Egyszerre megszüntették a futást és a sebesült köré csoportosultak... A hátul állók kiabáltak, hogy mit történt? és szájról szájra szállt a felelet, hogy a* király megsebesült. *Ez a szerencsétlenség véget vetett a rókák támadásának. Az egész hadsereg megállt és a kunyhó köré csoportosult. Tíz róka összeállt, a vérző király nagy nehezen fölmászott a hátukra s hosszú, fájdalmas üvöltéssel búcsúzott el népétől... De ujabb vérhullám csapott ki száján és leesett a rókahídról. Halva terült el a földön. Valamennyi róka, ég felé tartott orral elkezdett üvölteni, olyan rémes hangon, hogy Bobbynak majd a füle dobja megrepedt. Ekkor a távolból puskalövések hallattszottak.* »

Bobby és Csiba története a példája annak, milyen kell hogy legyen egy jó gyerekkönyv! Kalandos, helyenként hátborzongató, mély emberi érzésekkel teli, amelyet gyakran ellensulyoz valami szelíd irónia. Mint oly sok klasszikus gyerekkönyvet, Rákosi könyvét is tulajdonképpen felnőtt ésszel lehet igazán értékelni!

14.

Apa akkor halt meg, amikor elvették tőle Lőkösházát. Hogy azután még 36 évet élt, az nem változtatott azon, hogy 1945-ben életének vége lett.

Rajongott a földért, — viszonzásképpen a föld is szerette őt. Nem volt nap, hogy akár kétszer is, — nyáron napszítta vászonruhában, ősszel öreg bőrkabátban, — ki ne kocsizott volna a földekre, nem csak azért hogy ellenőrizze a munkákat, hanem hogy elgyönyörködjék

egy szép vetésben, egy jól sikerült szántásban. Tavasztól késő őszig tartott ez a nap, mint nap megismételt szerelmes gazdálkodás. Amit a zsíros, fekete csanádi föld gondoskodásáért neki ajándékozott, azt ő örömmel visszaadta a földnek. Gépeket vásárolt, ujra festette az istállókat, új cselédházakat építtetett, — mint általában a jó gazdának kevés készpénze, de megalapozott vagyona volt. Minket, minden jó dolgunk mellett, szerénységre és takarékosságra szoktatott. « A henyélő gazdának álmos a bérese » mondás nem volt apámra alkalmazható. Ősszel, virradatkor, miután béresek, kocsisok megetették a jószágot és friss szalmával cserélték ki az előző napi almot, — elkezdődött a mélyszántás.

Biztoskezű, mélytónusú festő ecsetjére kivánkozik a kép: tizenkettes eke elé fogott, hófehér magyar ökrök, két-két párban, — esőzések után három párban is, — zsírosan fénylő, fekete-barna, egymásraboruló barázdák, férgeket kereső varjak; szájunk előtt fényesen füstölgő pára, fölöttünk híg, őszi ég, körülöttünk a fölszántott földek komoly, mély csöndje. A hat ökör megfeszülő inakkal lassan lépdel, a fölhasított föld fényesen kifordul az eke éle alatt. Időnként megáll a menet, fujtató tüdővel pihennek az állatok, nyúlós, fehér nyál csordul ki szájuk szélén. Elernyedt izmokkal pihennek az emberek is. A déli harangszóra megérkeznek az asszonyok, a kendőbe kötött ebéddel. Az állatok egykedvűen rágják az eléjük vetett csalamádét. A déli pihenő után, ember-állat ujra munkába áll napnyugtáig.

Nyár elején, a dohány kacsoláshoz kocsiztam ki apával. Fanyar dohány illatú volt a levegő, a husos, zöld levelek között a napszámoslányok színes fejkendője virított. A kacsolás a könnyebb gazdasági munkákhoz tartozott, így lányok végezték azt. A derékig érő növények sorfala között haladva, a lányok gyors, ügyes mozdulattal letörték a dohány virágba szökkenő hajtását, hogy a növény ne fölfelé nyurgoljon, hanem erejét a levelekbe adja. Kacsolás után már csak egy komoly veszély fenyegette a dohánytermést: a jégeső. Volt olyan év, hogy diónagyságú jégdarabok cafattá tépték a hibátlan, vastag leveleket. Apa mellett, a homokfutó magas üléséről, jól láttam a sorok között fekvő, letört, sárgásfehér dohányvirágokat, láttam a lassan lépdelő leányok napsütötte fehér ingét, miközben a langyos délelőttben hosszan szállt ajkukról a dal.

Péter-Pál napján megkezdődött az aratás. Aratóink az északi megyék falvaiból jöttek le az Alföldre s addig maradtak, amíg ki nem csépelték a learatott termést. Úgy a kaszálás, mint a kévekötés

nehéz, derekat roppantó munka volt. Hajnalban kezdődött el és a déli ebédszünet után napnyugtáig tartott. Apa aratás alatt reggeltől-estig kint maradt a földeken, éppen csak ebédelni jött haza. Az arató banda vezérével megbeszélte hol, melyik táblánál kezdik el a munkát; vele volt a gazda, Barna Gyuri, Horváth, az intéző. Apa botjára támaszkodva nézte a kaszák ritmikus suhintását, a lehajló-fölegyenesedő lányok könnyű mozdulatát, hallgatta az érett gabona szárának reccsenését, ahogy átvágta a kasza éle. Se beszédre, se nótára nem futotta az emberek erejéből, — de időnként megpendült a kaszafenő kés tompa hangja, vagy a kicsorbult pengét kiegyenesítő kalapács kopogása. De ebédszünet alatt megeredt a szó, tréfák csattantak, kézről-kézre járt a csöcsös korsó, volt frissen sült kenyér, téliszalonna, paprikás csirke, oldalas, túró. Apa arca sötétbarnára sült, csak a homloka fölött fehéredett a bőr, ott, ahol eltakarta a kalap. A behajtott zsaluk hűvösen őrizték a házat. Hideg meggylevest kaptunk ebédre, citromos csirkét, ördögpirulát. Ebéd előtt vödörbe állították a vizeskancsót és kötélen leengedték a kútba. Fanyarul hűvös volt a könnyű fehérbor is. Ebéd után anya ránk parancsolt, hogy pihenjünk. Én olvastam, Miklós kiszökött az aratókhoz. Délután az eget lestük, jön-e vihar, — fojtogatott a meleg, a petuniák illata elviselhetetlenül édes volt. Este kiültünk a ház elé a fekvőszékbe és néztük a csillagok hullását, hallgattuk a tücsköket. Az intézeti élet, kisebb-nagyobb bosszúságaival, a semmibe merült, — vakáció volt, otthon voltam, tudtam nem érhet baj. Életünk anya körül forgott, ő volt a lelke mindennek. Apától megkaptuk mindazt amire szükségünk volt, de különösebben nem foglalkozott velünk. Szűkbeszédű, jóhumorú, csöndes ember volt, aki egyszer egy évben elvesztette a türelmét. Olyankor Miklóst mogyóróvesszővel alaposan elnáspágolta. Pusztán hosszabbak az esték, mint városban, vagy akár falun; emlékszem, anya foltozott, vagy Pista inasnak kötött keztyűt. Apa olvasott, a félig nyílt ajtórésen beszivárgott a lámpa fénye; szinte érinteni tudtam a csöndet.

Anyától korán elszakított az élet. Amikor azon a tavaszi éjjelen hirtelen elbúcsúztam tőle, mert várt már minket az embercsempész, nem sejtettem, hogy többé nem látom. Apa, anya halála után, kijött hozzánk és 25 évig élt velünk. Ma már ő sem él. Most, hogy nincs, tudom milyen erős lélek volt. Soha nem beszélt a *rettenetes évekről,* amit ma odahaza a *személyi kultusz* éveinek neveznek. Nem beszélt a kitelepítés megpróbáltatásairól és megaláztatásairól sem. Panasz soha nem jött ki a száján, — de ha Lőkösházáról beszéltem neki,

könnybe lábadt a szeme. Gyökértelen fa volt, mert gyökerei Lőkösháza földjében maradtak s itt kint, többé nem nőttek ujra. Az évek múlásával egyre jobban belemenekült a múltba; ült, kiégett, öreg elefánt-tekintettel és szótlanul emlékezett...

* * *

« ... Hiába minden, ó hiába!
Meghalt apa. S meghaltak sorra mind.
De mindazok, akik csak vélem éltek,
élnek ma is nehéz szivemben és
elég egy könnyű rebbenés,
kezemre hogyha röpke lepke száll,
vagy ág érinti vállamat,
ők adnak jelt, akiknek teste már
meghitt mosolygás, illat vagy virág
s csak csontjaik szorongnak lenn a föld alatt. » *

* Radnóti Miklós: Ikrek hava. Versrészlet.

STAMPATO IN ROMA
DALLA
TIPOGRAFIA UGO DETTI
VIA G. SAVONAROLA, 1